

NAGY SÁNDOR

A FAJVÉDELEM ÚTVESZTŐJÉBEN

Bírói gyakorlat „fajgyalázási” perekben (1942–1944)

A harmadik zsidótörvényként elhíresült 1941. évi XV. törvénycikk, amely a mérsékeltnek tűnő „a házassági jogról szóló 1894: XXXI. törvénycikk kiegészítéséről és módosításáról, valamint az ezzel kapcsolatban szükséges fajvédelmi rendelkezésekről” címet viselte, új fejezetet nyitott a magyarországi zsidóság diszkriminációja tekintetében. A törvény nem csak — belügyminiszteri engedélyhez kötött kivételektől eltekintve — megtiltotta a keresztyények és zsidók közötti házasságkötést, de büntetni rendelte a házasságon kívüli nemi viszony zsidó férfi-keresztyény nő relációját is. A „zsidó” jogi fogalmát a felekezet határait átlépően meghatározva, illetőleg a második zsidótörvénynél (1939: IV. tc.) is szélesebb körre kiterjesztve, minden korábbi jogszabályhoz képest többet tett a zsidóként meghatározott magyar állampolgárok társadalmi gettósítása, illetőleg, a szexualitás büntetőjogi ellenőrzésén keresztül, a jogilag kettéosztott magyar társadalmat összefűző emberi kapcsolatok szétzilálása érdekében.

Habár a Holocaust magyarországi előtörténetét hagyományosabb megközelítésben vizsgáló történészek csaknem egyöntetű véleménye, hogy a jogfosztó törvénynek a házasságon kívüli zsidó-keresztyény nemi viszonyra, korabeli közkeletű kifejezéssel élve: „fajgyalázásra” vonatkozó 15. §-át a gyakorlatban nem vagy csak elvétve alkalmazták,¹ a kép ettől összetettebb és mindenképpen árnya-

1 Zinner Tibor és Szita Szabolcs állításait idézi, egyúttal cáfolja: *Lugosi András*: „Sztalin főhercege”. Kohn báró vacsorái a Falk Miksa utcában a fajgyalázási törvény idején. *Fons* 2010/4. 532–533. p. Ld. még: *Kádár Gábor–Vági Zoltán*: A náciak testpolitikája. *Szex és faj. Magyar Narancs* 2008/28. (2008. július 10.) 14. p. Eszerint: „hazánkban a fajgyalázási ügyek nem kerültek nagy számban bíróság elé”. Karsai László szintén hangsúlyozza, hogy „Eddigi levéltári kutatásaink során rendkívül ritkán talákoztunk ilyen esetekkel.” *Karsai László*: A magyarországi zsidótörvények és rendeletek, 1920–1944. *Századok* 2004/6. 1302. p. Kivételt képez: *Pelle János*: A gyűlölet vetése. A zsidótörvények és a magyar közvélemény 1938–1944. Budapest, 2001. 185–191. p. Újabban a fajgyalázás iránti társadalomtörténeti érdeklődés feléledésének lehetünk tanúi: *Lugosi i. m.*, ill. *Gábor Szegedi*: Good Health is the Best Dowry: Marriage Counseling, Premarital Examinations, Sex Education in Hungary 1920–1952. Dissertation in History. Central European University, Budapest, 2014. 307–317. p. A szerzők fajgyalázási pereket vizsgálnak, amit azonban a jelenség számszerűsítésének igénye nélkül végeznek.

landó. Így a büntető igazságszolgáltatás különböző szintjeit pásztázó statisztikai, ügyforgalmi adatok alapvető különbséget jeleznek a törvény végrehajtásának fővárosi és a vidéki fejleményei tekintetében. Míg vidéken, úgy tűnik, ritkán fordult elő fajgyalázás miatt indított büntető eljárás, Budapesten, ahol a magyarországi zsidóság közel egyharmada koncentrálnak, az ilyen esetek száma már korántsem mondható csekélynek.

Országos statisztika ugyan csak az 1942-ben jogerősen befejezett fajgyalázási ügyekről látott napvilágot, eszerint viszont az évben nem kevesebb mint 707 alkalommal tettek feljelentést „fajvédelmi törvénybe ütköző büntett” miatt. Ezek közül 605 esetben az eljárás nem jutott bírói szakaszba; a törvényszékek mindössze 102 ilyen pert tárgyaltak; 61 esetben hoztak marasztaló, 41 alkalommal pedig felmentő ítéletet.² Sajnos, az összesített adatokból nem derül ki, mely törvényhatóságokban indult eljárás, így ezúttal a fővárosi esetek arányára vonatkozóan nem kapunk információt.

Budapestet illetően az 1941-ben és 1942-ben lezárt rendőrségi nyomozásokról áll rendelkezésre publikált statisztika: eszerint a fővárosban a törvény életbe lépése (1941. október 10.) utáni két és fél hónapban 104 megindult nyomozást sikerült lezárni; a következő teljes évben ez a szám 1459-re ugrott.³ Az utóbbi adat ugyan nehezen egyeztethető össze az idézett országos feljelentési számmal, annak alapján mégis körvonalazódik a fővárosi ügyek kiemelkedő volumene (az országos statisztika talán csak a tárgyévben ügyészi vagy bírói szakaszban lezárt ügyeket vette figyelembe, a következő évre áthúzódó nyomozásokat nem).

Ezen túlmenően, az ügyforgalom felmérésénél korabeli kimutatásokra, illetve a különböző eljárási szinteken a levéltárakban megőrződött iratokra hagyatkozhatunk. Az Igazságügyi Minisztériumhoz felterjesztett főügyészségi jelentések szerint a vidéki ügyészségeken kevés ügy fordult elő, s idővel azok száma is csökkenő tendenciát mutatott. A törvényszékek marasztaló ítéletet csupán az ügyek kb. 15%-ában hoztak. Így például a kassai főügyészség 1942-ben nem jelentett fajgyalázási ügyet; 1943-ban 17 folyamatban lévő ügy közül 8-at megszüntettek, 9 esetben pedig jöllehet vádat emeltek, de a bíróságok csak 2 esetben hoztak

2 Magyar Statisztikai Évkönyv. Új folyam L. 1942. Budapest, 1944. 284. p.

3 Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyve XXXI. évfolyam 1943. Budapest, 1943. 158. p.

marasztaló ítéletet (3 ügy felmentéssel végződött, 4 pedig az év végén is folyamatban maradt).⁴

A Budapesti Királyi Főügyészség 1943-ra vonatkozó ügyforgalmi jelentése ezzel szemben 521 fajgyalázási ügyről tesz említést, aminek döntő többsége, egészen pontosan 482 ügy a főváros ügyészségén indult. A főügyészség területén összesen 141 vádiratot nyújtottak be, s a bíróságok által az év folyamán tárgyalta 84 ügyben 14 felmentő és 70 marasztaló ítélet született. A jelentés kiemeli még a megszüntetett nyomozások arányát (az ügyészségek az előző évről áthúzódó nyomozásokkal együtt 1155 ügyet fejeztek be, 1018-at megszüntető határozattal, s csak 137-et vádemeléssel).⁵

A Budapesti Királyi Ügyészségen megfordult fővárosi fajgyalázási ügyek száma valóban kiemelkedő volt. Ha megnézzük a fennmaradt megfelelő irattári osztálynál kiosztott ügyszámokat, több mint ezer eljárásnak maradt nyoma: 1942-ben 700, 1943-ban 482, 1944-pedig 213 ügyszámig terjedően őrződtek meg iratok.⁶ Leszámítva az elcsatolt, elkallódott ügyeket, az ugyanazon személy ellen indított második-harmadik ügyeket, valamint a felderítetlen elkövetők ellen indított eljárásokat, illetve a fajgyalázási ügyekhez kapcsolódóan bár, de egyéb bűncselekménnyel gyanúsított személyeket, a fővárosi vádhatóság 1942-ben 570, 1943-ban 411, 1944-ben 249 zsidónak minősülő, továbbá ritkábban „öskeresztény”, de a feljelentők által zsidónak vélt férfi fajgyalázási ügyében járt el. Az ügyek csökkenő tendenciája, és a jogerős elítélések csekély aránya ugyanakkor egybevág a vidéki ügyészségi tapasztalatokkal (habár az 1944-es évfolyam a közbejött háborús események miatt nehezen hasonlítható össze a korábbiakkal).⁷

4 *Turi István*: Az ügyészség működésének néhány kérdése a II. világháború időszakában. *Jogtudományi Közlöny* 1982/4. 314. p. Megjegyzendő, hogy a szerző hivatkozásai hibásak, azok alapján a forrásként használt levéltári iratok nem kereshetők vissza.

5 A budapesti kir. főügyész jelentése 1944. február 23-án: Budapest Főváros Levéltára (A továbbiakban: BFL) VII. 17. b. Budapesti Kir. Főügyészség általános iratai. 1943. VI.A.1. A főügyészség illetékessége a Budapesti Kir. Ítéletábrla területére terjedt ki (ld. 9. lábjegyzetet).

6 BFL VII. 18. d. Budapesti Kir. Ügyészség büntetőperes iratai. 1942–1944-es évfolyamok, IV–24-es irattári osztály. A korábban citált 1943-as főügyészségi jelentésben említett fővárosi szám és az az évben kiosztott ügyszám azonossága meggyőzhet afelől, hogy az iratok fennmaradása közel áll a teljességhez. Sajnálatos módon az 1941-ben indult ügyeket nem tették külön irattári osztályba, így azok nem őrződtek meg.

7 Az eredményesség megítéléséhez ugyanakkor érdekes adalékkal szolgál Alexandra Przyrembel becslése, miszerint a náci Németországban a feljelentett fajgyalázási esetek mindössze 16%-a jutott el egyáltalán vádemelésig: *Przyrembel, Alexandra*: „Rassenschande”. *Reinheitsmythos und Vernichtungslegitimation im Nationalsozialismus*. Göttingen, 2003. 323. p.

Annak ellenére, hogy a büntető bíróságokig csak az ügyek kisebb hányada jutott el, a fajgyalázási perek mégis mind az első fokon eljáró királyi törvényszékeknek, mind az ítélőtábláknak, végül harmadfokon magának a Magyar Királyi Kúriának is bőven adtak munkát. Az országos ügyforgalomra a Kúria iratanyagában (hiányosan) fennmaradt ügyek engednek némi rálátást: az összesen 76 megőrződött fajgyalázási perből 43 (56,5%) a Budapesti, 11 (14,5%) a Szegedi, 8 (10,5%) a Győri, 5 a Debreceni, 3–3 a Kassai, és a Nagyvárad, 2 a Kolozsvári, 1–1 a Marosvásárhelyi, és a Pécsi Kir. Ítélőtábláról került felterjesztésre.⁸

A messze legnagyobb ügyforgalmú felsőbb bíróság, a Budapesti Királyi Ítélőtábla iratanyaga alapján az ország központi területén⁹ mintegy 211 személy ellen indított fajgyalázási per jutott másodfokra. Ebből 173 vádlott (82%) ügyét a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék tárgyalta. Emellett csak a főváros közvetlen közelében fekvő települések illetékes bírósága, a Pestvidéki Törvényszék elé kerülő 25 fajgyalázással vádolt férfi aránya (12%) emelkedik ki (a Kecskeméti, s a Balassagyarmati csupán néhány, az Egri, Ipolysági, Székesfehérvári, és Szolnoki Törvényszék pedig egy-egy, másodfokra jutó pert tárgyalta, a Kalocsai egyet sem).¹⁰

A statisztikai adatok, valamint a korabeli ügyforgalmi kimutatások, és saját utólagos számításaink alapján megállapítható tehát, hogy Magyarországon 1942–1944 között több ezer nyomozást folytattak le zsidó-keresztény nemi érintkezés gyanúja alapján, s a bekövetkező vádemelések nyomán több száz fajgyalázási per zajlott. Az elmondottakból az is kitűnik, hogy miközben Budapesten tömegesen indultak ilyen ügyek, addig vidéken — jóllehet a sommás kijelentés a jövőben még pontosításra szorul — csak szórványosan fordulhatott elő fajvédelmi vétség vagy büntett miatti eljárás. Ami a büntető pereket illeti, ha a Budapesti Ítélőtábla ügyforgalmának megoszlását a Kúriáéra vetítjük, végső soron arra következtethetünk, hogy országosan azok közel felét a magyar főváros büntető bíróságán

8 A számítás forrása: Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL). K 583. Egyesített Királyi Kúria általános iratai, 1942–1944 közötti évfolyamok, 69. tétel. A fennmaradás hiányaira a Budapesti Kir. Ítélőtáblán található olyan ügyekből következethetünk, amelyek bár megjárták a Kúriát, de az átnézett csomókban nem maradt nyomuk.

9 Az Ítélőtábla területi illetékessége Hont, Nógrád, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Fejér megyére, és Budapestre terjedt ki.

10 BFL VII. 1. d. Budapesti Kir. Ítélőtábla peres iratai. Főljajstromkönyvek 1942–1944. Megjegyzendő, hogy egy adott személy ellen indított ügy gyakran többször fordult meg az Ítélőtáblán, mivel a bíróság másodfokon döntött az előzetes letartóztatás meghosszabbítása avagy megszüntetése végett beadott felterjesztések tárgyában is (ezeket egyébként nem vettük számításba).

tárgyalták (és jelentős arányban kerültek perek a Budapest-környéki települések területén elkövetett „fajgyalázások” esetében illetékes Pestvidéki Királyi Törvényszék elé is).

Az 1941. évi XV. törvénycikk ominózus 15. §-a így korántsem maradt írott malaszt csupán. Budapesten az egymás mellett, illetve együtt élő zsidóknak (férfiaknak) és keresztényeknek (nőknek) komolyan számot kellett vetniük a hálószozatitkaikat kutató, szexuális hajlamaik után érdeklődő, vágyaik kiélésének módozatait firtató hatalommal, szűkebb és tágabb környezetükben élő polgártársaikkal (szomszédokkal, munkatársaikkal, ismerőseikkel) mint potenciális feljelentőkkel, terhelő vagy mentő tanúkkal. Mindez éppen abban a közegben, ti. a nagyvárosi térben erősítette meg, vagy teremtette újra a „zsidó” és a „keresztény” identitást, ahol az a leginkább meggyengülhetett.

Jelen tanulmány célja ugyanakkor a felvillantott társadalomtörténeti kontextushoz képest korlátozottabb: alapvetően a fajgyalázási pereket illető bírósági, elsősorban felsőbírósági joggyakorlat vizsgálatára vállalkozik, különös tekintettel Budapestre, illetve a Budapesti Ítéltábla praxisára. Annyiban mégis kapcsolódik ahhoz, amennyiben nem a hagyományos jogtörténet eljárását követi, amely a jogszabályok alkalmazását és az igazságszolgáltatás működését zárt jogi logika mentén, a társadalmi környezettől izoláltan elemzi.¹¹ A bírói praxis eleve nem pusztán az írott normák automatikus érvényesítését jelenti: az egyes bíróságok, sőt az egyes bírák is, — mint látni fogjuk — különbözőképpen foglaltak állást a 15. §. által használt vagy bevezetett fogalmak értelmezése, általában véve pedig a paragrafus gyakorlati alkalmazása vonatkozásában. A felsőbírósági döntések egyik fontos funkciója az ítékezés folyamatosan korrigálása, egységesítése volt. Ez annál is fontosabb, mert a fajgyalázás merőben új büntetőjogi kategória lévén, a joggyakorlat mindvégig, amíg az üldözendő cselekménynek minősült, képlekeny maradt.

A bírósági döntéshozatalnak másrészt a konkrét ügyeken túlmutató, a társadalom működésre — szorosabban és tágabban — egyaránt kiható jelentőséget tulajdoníthatunk. A joggyakorlat visszajelzésekkel szolgált a rendőri és az ügyészi

11 A hagyományosabb jogtörténeti megközelítésre kínál példát: *Lehotay Veronika*: Szabadságmegvonó intézkedések a Horthy-korszakban, különös tekintettel a zsidótörvényekre. PhD értekezés. Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar. Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. Miskolc, 2012. A fajgyalázás esetében követett bírói praxis meglehetősen statikus bemutatása: 287–297. p. Nyilvánvalóan praktikus céllal, számos jogesetet közöl továbbá: *Josefovits László*: „Fajgyalázás”. Az 1941: XV. t.-c. 15. §-ának büntetőbírósági joggyakorlata. Budapest, 1944.

szervek, illetve a védőügyvédek számára, meghatározva a bűnüldöző és a büntetés elhárítását célzó stratégiák kidolgozását; a cselekmények részesein, tanúin, azok szűkebb és tágabb környezetén, valamint a büntető eljárásokról rendszeresen beszámoló sajtón keresztül,¹² befolyásolta a hétköznapi viselkedést is. A fajgyalázási perekben ítélező bíróságoknak továbbá egy sor fontos kérdésre kellett választ adniuk, ami minden esetben morális állásfoglalást is jelentett: vajon a megosztott társadalom férfi és női tagjai milyen körülmények között, milyen mértékben érintkezhetnek egymással? Hogyan bírálják el eközben az érintettek előéletét, szándékait, gesztusait, egészségi állapotát, szexuális hajlamait, társadalmi helyzetét? Milyen szerepet tulajdonítsanak a „faji” hovatarozásnak (azon túl, amit a törvényhozó rögzített)? Kiket lehet a vétség vagy büntett elkövetőinek tekinteni: a megvalósult vagy szándékolt nemi aktus férfi részését, partnerét, esetleg közreműködő harmadik személyeket is?

Hatalmi szándékok

Még mielőtt azonban rátérnénk a bírósági joggyakorlat vizsgálatára, először is tisztázni kell, hogy pontosan mit írt elő a törvény, illetőleg miben ragadható meg az, amit a „törvény szellemének” nevezhetünk. Tisztázásra szorul továbbá, hogy a kormányzat később beavatkozott-e közvetlenül, a rendőrség és a vádhatóságok instruálásán keresztül a törvény végrehajtásába, s milyen szándékok húzódhattak meg az intervenció mögött. Különösen fontos eközben annak felmérése, hogy mekkora mozgáster nyílt a bíróságok előtt a törvény alkalmazása tekintetében.

Abból a kétségtelen tényből, hogy az 1941 nyarán beterjesztett törvényjavaslatban — amely a házasságkötések állami támogatásán és orvosi ellenőrzésén, valamint a zsidó-keresztény vegyes házasságok tilalmán keresztül a „magyar faj” vitalitásának megőrzését célozta — eredetileg nem szerepelt a fajgyalázás büntetése, arra lehetne következtetni, hogy a szankció beemelését illetően nem nyilvánult meg határozott politikai akarat, illetőleg arra csak a körülmények sze-

12 Egyedül a Népszava digitalizált évfolyamaiban a „fajgyalázás” keresőkifejezés a következő lapszámoknál eredményezett konkrét büntető ügyekre vonatkozó találatot: 1941. november 11. 9. p., december 14. 8. p., december 20. 7. p., 1942. január 11. 18. p., január 17. 10. p., január 25. 7. p., január 30. 8. p., február 15. 7. p., április 2. 9. p., április 12. 9. p., május 3. 9. p., május 7. 8. p., június 3. 8. p., június 17. 7. p., 1943. március 11. 8. p., május 26. 4. p., május 29. 7. p., szeptember 26. 20. p., október 13. 10. p., október 19. 4. p., október 20. 4. p., október 27. 9. p., október 28. 10. p., október 29. 4. p. A híradások többnyire nevesítették a szereplőket.

rencsétlen összejátszása miatt került sor.¹³ Annak ellenére azonban, hogy a szóban forgó passzus valóban csak a különböző politikai oldalakon, különböző előjellel, a képviselő- és a felsőházban megfogalmazott kritikák hatására, közös bizottsági egyeztetés után került be a törvényszövegbe, nem állítható, hogy a fajgyalázás büntetésének törvénybe iktatása Magyarországon előzmények nélküli lett volna, avagy, hogy ne illeszkedett volna szervesen a kormányzat programjába.

A törvény ugyanis nem egyszerűen — mint címében hirdette — módosította és kiegészítette a liberális korszak alkotását, a Házassági Törvényt, s visszatért az 1895. október 1. előtti állapotokhoz abban az értelemben, hogy ismételten bevezette a zsidó-keresztény házasságkötések jogi tilalmát. A tilalom csupán eszköz volt a károsnak ítélt „fajkeveredés” meggátlására, amiről fél évszázaddal korábban még szó sem volt, és pontosan ebből a nézőpontból volt következtelen az eredetileg benyújtott törvényjavaslat, amely, ha azt változtatás nélkül fogadják el, a házasságon kívüli viszonyok negligálásával meggyengítette volna a fajvédelmi intézkedések hatékonyságát.¹⁴

Közvetve a céltudatos politikai akarat meglétét támasztja alá, hogy bár a büntetőjogi kategória német mintát követett (maga a „fajgyalázás” is a német *Rassenschande* tükörfordítása), az mégsem csupán az 1935. szeptember 15-én hozott *Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre* (törvény a német vér és becsület védelmére) pusztá átvételét jelentette. A magyar törvényhely több lényeges ponton különbözött ez utóbbitól, kifejezve alkotóinak sajátos felfogását és szándékát. Az összehasonlítás révén mindenesetre közelebb juthatunk a magyar jogszabály sajátosságaihoz, egyúttal megkísérrelhetjük felfedni azok funkcióját a jogi konstrukción belül.

A magyar jogszabály szó szerint a következőképpen határozta meg tárgyát:¹⁵

-
- 13 Vö. *Képviselőházi Irományok* 1939. VI. kötet 506. szám. Törvényjavaslat a házassági törvény kiegészítéséről és módosításáról. 387–390. p. A törvény születését ismerteti: *Katzburg, Nathaniel*: Zsidópolitika Magyarországon 1919–1943. Budapest, 2002. 153–162. p., *Gyurgyák János*: A zsidókérdés Magyarországon. Politikai eszméörténet. Budapest, 2001. 153–158. p., *Lugosi i. m.* 534–540. p., *Ungváry Krisztián*: A Horthy-rendszer mérlege. Diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemitizmus Magyarországon 1919–1944. Pécs-Budapest, 2012. 398–404. p.
- 14 A harmadik zsidótörvény születését a magyar nacionalizmus felerősödésével összefüggésben szélesebb, biopolitikai-eugenikai kontextusban értelmezi: *Marius Turda*: In Pursuit of Greater Hungary: Eugenic Ideas of Social and Biological Improvement, 1940–1941. *The Journal of Modern History* 2013/3. 583–589. p.
- 15 *Degré Miklós–Várady-Brenner Alajos* (szerk.): Magyar Törvénytár. 1941. évi törvénycikkek. Budapest, 1941. 56–66. p.

15. §. Vétséget követ el és három évig terjedhető fogházzal, hivatalvesztéssel és politikai jogai gyakorlásának felfüggesztésével büntetendő az a zsidó, aki magyar honos tisztességes nemzsidó nővel házasságon kívül nemileg közösül, vagy

aki magyar honos tisztességes nemzsidó nőt házasságon kívüli nemi közösülés céljára a maga vagy más zsidó részére megszerez, vagy megszerezni törekszik.

A cselekményt büntett és büntetése öt évig terjedhető börtön, hivatalvesztés és politikai jogai gyakorlásának felfüggesztése, ha a tettes

1. a cselekményt csalárdással, erőszakkal vagy fenyegetéssel követte el,

2. a cselekményt hozzátartozója ellen vagy nevelés, tanítás vagy felügyelet végett reábízott vagy neki alárendelt személy ellen követte el,

3. a cselekményt akkor követte el, amidőn a nő életének huszonegyedik évét még nem töltötte be,

4. a cselekményt annak ellenére követte el, hogy ilyen vétség miatt megbüntették és büntetésének kiállása óta tíz év még nem telt el.

Abban a tekintetben, hogy a jelen § alkalmazása szempontjából ki a zsidó, illetőleg ki a nemzsidó, a 9. § rendelkezései irányadók.

Az ebben a §-ban meghatározott bűncselekményekre az 1878: V. törvénycikk 7. §-ának rendelkezéseit alkalmazni kell.

Ezzel szemben a nürnbergi törvény 2. §-a minden, zsidók és „államalkotó németek vagy fajrokon vérűek” (*Staatsangehörige deutschen oder artverwandtes Blut*) közötti házasságon kívüli viszonyt megtiltott, tekintet nélkül az érintettek nemére. A tilalmat aztán a törvény végrehajtási utasítása a zsidók és a „negyedzsidók” (*Vierteljude*) közötti viszonyra is kiterjesztette, egyúttal a viszony fogalmát nemi közösülésként egyértelműsítette.¹⁶

Ha most pontosabban is megvizsgáljuk az eltéréseket, szembevetve a magyar törvény mögött meghúzódó faji ideológia ellentmondásosságát. Itt nem csak arról van szó, hogy az 1941: XV. tc. is felekezeti kritériumokat használt a „zsidók” és „nemzsidók” elkülönítése vonatkozásában (a vallástól független kritériumrendszert még a tudományos státusra igényt tartó német fajelmélet képviselői sem voltak képesek kidolgozni), hanem általában véve arról, hogy a konzervatív felekezeti-jogi szemlélet a rasszista-antiszemita keretek között is tovább hatott. E szemlélet jegyében fogant a német szabályozáshoz képest a legfontosabb kü-

16 A német törvény és végrehajtási rendelet szövegének faksimile közlése: *Przyrembel* i. m. 509–514. p.

lönbségként feltűnő nemi „asszimetria”, ti. hogy a fajgyalázást a 15. § kizárólag magyar honos nem-zsidó nőn ítélte elkövethetőnek, illetve, hogy keresztény férfi zsidó nővel folytatott viszonyát nem tekintette bűncselekménynek.¹⁷

Amint arra már az egykorú jogi kommentárok is rámutattak, a törvény itt annak kívánta elejét venni, hogy a nem-zsidó partnernő jogilag nem-zsidó, a fel nem tárt „vérkeveredés” miatt ugyanakkor ténylegesen „félzsidó” gyermeknek adjon életet (a törvénytelen gyerek ugyanis az anya vallását követte volna).¹⁸ Fordított esetben a „hivatalos” faji megítélést nem fenyegette a tévedés veszélye, hiszen a zsidó anya keresztény apától származó törvénytelen, „félzsidó” gyermeke az anya izraelita vallását követte, azaz jogilag is zsidónak minősült volna. A törvényhozó a magyar honos nők védelmét annyira fontosnak tartotta, hogy a külföldön, akár magyar, akár bármely külföldi, a magyar jog nézőpontjából zsidónak minősülő állampolgár által elkövetett fajgyalázást szankcionált (az 1878: V. tc. 7 §-ára való hivatkozás ezt jelentette).

Úgy tűnik tehát, hogy a magyar faj egészségét láthatatlanul aláásó „félvérekel”, illetőleg az azok nemzésére képes zsidó férfiakkal kapcsolatos aggályok a magyar fajvédők körében erősebbek voltak, mint a „vérkeveredéstől” való általános félelem. Ezek az aggályok nem momentán, csupán a törvényjavaslat benyújtása után kerítették hatalmukba a honatyák többségét, hanem már jó ideje foglalkoztatták a magyar politikai elitet. Vitéz Mecséri András kormánypartí képviselő még a második zsidótörvény tárgyalása idején, 1939 januárjában jelentette ki az egyik képviselőházi bizottsági ülésen:¹⁹

A helyes megoldás az volna, ha a törvény egyben határozottan megtiltaná a vegyesházasságokat és szükségesnek tartaná törvényben kimondani a fajgyalázás büntetését is. Tapasztalati tény, hogy a törvénytelen gyermekek igen nagy

17 Megjegyzendő, hogy a törvényben, amint arra Lugosi András is felhívja a figyelmet, a cselekmény alanyaként „zsidó” szerepel, nemi különbségtétel nélkül, s ez elméletileg nem zárja ki a lesbizkus zsidó nő elkövetői szerepét sem: *Lugosi* i. m. 545–546. p. A fajgyalázást — mint látni fogjuk — valóban megvalósíthatta zsidó nő is, bár a törvényhozók itt nyilván nem a homoszexuális viszonyra gondoltak. Egyébként arra is van példa, hogy zsidó nővel szerelmi viszonyt folytatott keresztény férfiakat ért inzultus: BFL VII. 18. d. 24/71/1943., ill. 3/71a/1944.

18 *Szentmiklósi István*: Házassági jogunk reformja. Magyar Jogi Szemle 1942/1. 23. p. *Lengyel Zoltán*: A semmis és a megtámadható házasság büntetőjogi szempontból. Magyar Jogi Szemle 1944/3. 154. p.

19 Közli a képviselőház közgazdasági és közlekedésügyi, közjogi, igazságügyi és földművelésügyi bizottsága 1939. január 24. délutáni vitájáról kelt tudósítás: Budapesti Hírlap 1939. január 25. 3–4. p.

százalékban magyar anyától és zsidó apától származnak, s őket az anya vallására keresztelik, s így magyarokká válnak. Ezt a kérdést külön meg kell fontolni, mert bekövetkezhetik az is, hogy zsidók vadházasságban fognak élni magyar anyákkal, hogy így gyermekeiket a magyarok közé iktathassák.

Látható, hogy nem más ez, mint az ominózus 15. § veleje, noha Mecséri javaslatának egyelőre sem az előzményei, illetőleg pontos kontextusa, sem pedig a következményei nem ismertek, s így nem állítható, hogy ő lenne a paragrafus értelmi szerzője.

Ebben az összefüggésben érthető meg a magyar törvény preventív büntetőjogi jellege, amely a „megszerzés”, illetve a „megszerzésre való törekvés” fogalmának behozásával valósult meg. Amíg a nürnbergi minta eredendően csak a nemi közösülés büntetését írta elő, addig a magyar törvényhozók már a nemi közösülésre irányuló pusztá szándékot, akkor is, ha az egyoldalú volt (vö. „megszerzésre való törekvéssel”), büntetendő cselekményként értékelték.²⁰ Ez számottevően, mondhatni veszélyesen kitágította a potenciális elkövetői kört, hiszen a kívülállók — mindenekelőtt a rendőrség, a vádhatóság, és a bíróságok — könnyen minősíthették ekként a zsidó férfiak és keresztény nők közötti mindennapos társadalmi érintkezést.

A koncepcionális megfontolások mellett persze jogtechnikai szempontok is szerepet játszhattak a bűncselekmény tágabb meghatározásánál. Ha fajgyaláznak csupán a befejezett nemi közösülést tekintették volna, rögtön előáll a bizonyítás nehézsége: a felek akarategyezése esetén a nemi aktus bizonyítása leküzdhetetlen akadályokba ütközhetett volna. Nem véletlen, hogy az analógiaként használható „házasságtörés”, amelynél szintén a nemi szervek érintkezését kellett bizonyítani, teljesen kikopott a magyar büntetőjogi gyakorlatból.²¹ (Ellenkező

20 Hozzá kell tenni, hogy a német büntetőjogi gyakorlatban ekkoriban már szintén a prevenció került előtérbe. A *Reichsgericht*, a végrehajtási rendelet félreérthetetlen megfogalmazása ellenére, a nemi viszony fogalmát kiterjesztette azokra a cselekményekre is, amelyek alkalmasnak tűntek legalább az egyik partner szexuális kielégítésére. *Przyrembel* i. m. 166–172. p. *Szobar, Patricia*: Telling Sexual Stories in the Nazi Courts of Law: Race Defilement in Germany, 1933 to 1945. *Journal of the History of Sexuality* 2002/1–2. 158–160. p.

21 Éppen a törvény tervezetének 1941. május 7-én kelt budapesti királyi ügyészi véleménye említi: „Köztudomású, hogy Budapesten a házasságokat meglehetősen nagy számban törlik meg, ennek ellenére ennek a cselekménynek az elbírálására illetékes budapesti kir. büntető járásbírósnál még csak nem is emlékeznek arra, hogy házasságtörés vétsége miatt volt-e bűnvádi eljárás folyamatban.” BFL VII. 18. a. Budapesti Királyi Ügyészség elnöki iratai 1940–1944. I. A. 41.

esetben, ti. ha az akarategyezés nem állt volna fenn, a fajvédelmi vétség már az erőszakos nemi közösülés kísérletébe csaphatott volna át.²² A törvényhozó a „megszerzés”, illetve a „megszerzésre való törekvés” jogi konstrukcióba való beépítésével tehát ezeket a nehézségeket is áthidalta. Mindez arra utal, hogy a magyar honatyák nem csupán „papirosjogszabályt” kívántak alkotni, hanem komolyan törekedtek a gyakorlati alkalmazás feltételeinek megteremtésére.

Már a 15. § formulázásából is kiderül, hogy a törvény alkotói a „megszerzést” a „kerítés” büntetőtörvénykönyvi alakzatára alapították:²³ a törvényhely egyrészt nem határozta meg az elkövetőként megjelölt „zsidó” nemét (az tehát nő is lehetett), másrészt a „más zsidó számára” való megszerzés világossá tette, hogy nem feltétlenül csak az büntetendő, aki a nemi közösülést elköveti vagy elkövetni szándékozza. A logikai csavar abban állt, hogy amíg a kerítést *per definitionem* harmadik személy, s nem a közösülés végrehajtója követhette el, addig fajgyalázási ügyekben a saját részre való megszerzés is bűncselekménynek minősült. Hogyan lehet bizonyítani a „megszerzést”, és kiváltképp a „megszerzésre való törekvést”, illetve milyen viszonyban állnak ezek az esetek a befejezett közösülés eseteivel? Maga a törvény ezt nem tisztázta, illetve a szövegben nem látható különbségtétel.

Az 1941: XV. tc. büntető intézkedéseinek kivitelezésével, s így a fajgyalázást illető eljárással kapcsolatban a — tanulmány függelékében teljes terjedelemben olvasható — 70651/1941. I. M. rendelet tért ki a még nyitott kérdésekre.²⁴ Az Antal István államtitkár által jegyzett, 1941. november 7-én kelt, s a főügyészségek elnökeinek bizalmasan megküldött utasítás zsinórmértékül szolgált a folyamatban lévő rendőrségi nyomozások és ügyészségi eljárások irányításánál (a törvény akkor már majdnem egy hónapja, október 10-én életbe lépett).²⁵

22 Ld. alább, ill. Vö. BFL VII. 1. d. 7785/1942. (ezúttal sajnos csak a kettős minősítés ismert, a Szegedi Kir. Törvényszék által 2982/1942. számon tárgyalta per részletei nem), 36/1944., 6925/1944., MNL OL K 583. 1944 – 69. tétel (1865/1944., ill. 1938/1944.)

23 1908. évi XXXVI. törvénycikk a büntetőtörvénykönyvek és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról 43–47. §. Márkus Dezső (szerk.): Magyar Törvénytár. 1908. évi törvénycikkek. Budapest, 1909. 878–882. p. A kerítés bírói gyakorlatára kifejezetten hivatkozott a Gyulai Kir. Törvényszék egy fajgyalázási esetben, a megszerzés bizonyítása kapcsán: MNL OL K 583. 1942 – 69. tétel (5693/1942.),

24 BFL VII. 17. b. Rendeletgyűjtemény, 1941. november 7.

25 A 69000/1941. I. M. rendelet a paragrafus hatályba lépése napjaként 1941. október 10-ét határozta meg: Magyarországi Rendeletek Tára. 1941. Budapest, 1942. 3486. p.

Az igazságügyi miniszteri rendelet megerősítette, hogy a bűncselekményt harmadik személy is elkövetheti: például azzal, ha egy zsidó nő vagy férfi más zsidó számára nem-zsidó nőt „alkalomnyújtással, üzenetközvetítéssel”, illetve „rábeszéléssel, vagy akár csak a felek összehozásával” megszerzett vagy megszerezni törekedett. Azt a nem-zsidót, aki nem-zsidó nőt zsidó számára hasonlóképpen megszerzett, eszerint szintén felelősségre lehetett vonni (igaz, csak mint bűnrészes). Az utasítás emellett leszögezte, hogy a közösülés és a megszerzés (a közösülésbe való beleegyezés elérése), avagy a megszerzésre való törekvés között nem minőségi, hanem csupán fokozatbeli különbség van: „a törvény már a megszerzésre irányuló törekvést, mégha a nő részéről a beleegyezés nem következett be, a megszerzés nem is vezetett eredményre, a befejezett coitusszal egyformán rendeli büntetni.” — hangzik az indoklás.

Az említett határeseteknél, vagyis amikor a fajgyalázás az elkövetés módja miatt összemosódott az „erőszakos nemi közösülés” büntetőjogi kategóriájával, a minisztérium arra az álláspontra helyezkedett, hogy a vádhatóság, amennyiben az alkalmazott erőszak nagyobb mérvű volt, a kiszabható súlyosabb büntetési tétel okán az utóbbi jogcím célba vételét indítványozza, súlyosbító körülményként értékelve az elkövető zsidóságát. Hasonló eljárást irányzott elő akkor is, – jellemző módon a jogi precizításra — ha a zsidónak minősülő apa nem-zsidónak minősülő leányával közösült volna: vagyis a súlyosabb büntetést lehetővé tevő „vérfertőzés” címén való vádemelésnek biztosított előnyt.

A rendelet továbbá, a fogalmi tisztázáson és a büntetőjogi osztályozáson túlmenően, a fajgyalázási ügyek vonatkozásában egy sor olyan taktikai elemet tartalmazott, amely a vádemelés megkönnyítését szolgálta. Jellemző e tekintetben a partnernő személyi kondícióját illető törvényi megszorítás fellazítása. A minisztérium — analógiaként a „megfertőztetés” bűncselekményét²⁶ illető kúriai gyakorlatra hivatkozva — úgy vélekedett, hogy a törvény a „tisztes nő védelmét általában csupán annak nem adja meg, akit ellenszolgáltatásként akárki megszerezhet, vagy aki köztudomás szerint erkölcstelen keresetforrásból él,

26 A megfertőztetés definíciója: „Azon férfi, a ki életkorának tizennegyedik évét be nem töltött tisztességes leánynyal nemileg közösül: a megfertőztetés büntetett követi el, és öt évig terjedhető fegyházzal büntetendő.” 1878. évi V. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekéről és vétségekről. 236. §. Márkus Dezső (szerk.): Magyar Törvénytár. 1877–1878. évi törvénycikkek. Budapest, 1896. 139. p. Jellemző, ahogy a miniszteri rendelet burkoltan asszociatív kapcsolatot teremt a fajgyalázás és a megfertőztetés, mint a nemi erkölcs elleni bűncselekmények egyik legsúlyosabb típusa között.

vagyis feslett életmódott folytat, így a kéjnő vagy a bordélyházban és hasonló üzletben alkalmazott nő.”

A vád pozícióit erősítette, hogy a nem-zsidó partnernőt akkor sem lehetett bűnrészesként felelősségre vonni, ha a közösülés gondolata tőle eredt, s kiváltképp, hogy ugyanőt az utasítás értelmében pótmagánvád benyújtására jogosult sértettnek kellett tekinteni. Az előbbi korlátozást persze elvi megfontolások is indokolták, hiszen a nő a „magyar faj” testét képviselte, s így mégsem lehetett bűnösnek megbélyegezni. Ám ugyanazok sértetté nyilvánítása, s a pótmagánvád lehetőségének biztosítása egyértelműen krimináltaktikai okokra (ti. hogy a felek egymás ellen fordítása révén szerezhessenek be terhelő vallomást) vezethető vissza.

Az igazságügyi miniszteri rendelet számolt a lehetőséggel is, hogy a nőt a szégyenérzet vagy az egzisztenciális érdek vissza fogja tartani attól, hogy együttműködjön a nyomozó hatóságokkal. Ezért felhívta a főügyészségek figyelmét, hogy bizonyos esetekben közvetett bizonyítékok nélkül, „ha akár házasságonkívüli együttéléstről van szó, akár arról, hogy a nemzsidó nő kitarthatja a zsidó férfinak, — tekintet nélkül arra, hogy ez a viszony a Htn. életbelépése előtt, vagy után keletkezett-e és tekintet nélkül a felek védekezésére, a vádhatóságnak arra az álláspontra kell helyezkedni, hogy a felek nemi viszonyt folytatnak. Emellett azt az álláspontot is kell képviselniök, hogy együttélés esetén a megszerzés ténye állandóan és újból megvalósul.” Ez azt jelentette, hogy az élet társi kapcsolat, avagy a partnernő anyagi támogatásának ténye, amely a viszony fenntartását célozta, automatikusan fajgyalázasnak számított volna.

Ezek az elemek, egyenként és együtt véve, egyértelműen a törvény következményeinek súlyosbítását eredményezték, jóllehet a rendelet konkrét alkalmazása további behatóbb, az ügyészségek napi munkáját érintő vizsgálatokat igényelne (így például más zsidó részére való megszerzés miatt tapasztalataink szerint csak elvétve emeltek vádat, pótmagánvád benyújtásáról pedig nem tudunk). Minden bizonnyal az igazságügyi minisztérium állásfoglalásának tudható be azonban a vádemelések gyakorisága a prostitúció határmezsgyéjébe eső viszonyok esetében, avagy a zsidó-keresztény „vadházások” tömeges meghurcolása. A törvény formába öntése és annak egyfajta, nagyon határozott kormányzati értelmezése nyomán most már a bíróságokra hárult a feladat, hogy annak alkalmazását folyamatosan, esetről-esetre felülbírálják, megerősítsék vagy elvessék.

Bírói praxis

A fajgyalázási pereket elsőfokon a törvényszékek (a fővárosban a Budapesti Büntetőtörvényszék) tárgyalták. Ismerünk ugyan olyan esetet, amikor fajvédelmi vétségben járásbíróság, konkrétan a Lengyeltóti Királyi Járásbíróság hozott ítéletet, az eljárást azonban a Kúria megsemmisítette: miután ezt a vétséget a törvény nem utalta kifejezetten a járásbíróságok illetékességébe, ezért az a bünvádi perrendtartás értelmében a törvényszékekéhez tartozott.²⁷ A törvényszékek joggyakorlatának egységesítése tekintetében a másodfokon eljáró ítélőtáblák jutottak főszerephez, de esetenként, a harmadfokra jutó ügyekben, a Kúria is iránymutató döntéseket hozott, habár e fórum már csak a korábban megállapított tényállás jogi minősítésének helyességét vizsgálhatta (magát az alsóbíróságok által rögzített tényállást semmisségi panasszal megtámadni nem lehetett).²⁸

A felsőbbírószági joggyakorlat elemzéséhez forrásként alapvetően a Budapesti Királyi Ítélőtábla peres iratai között található fajgyalázási pereket használtuk: 1942–1944 között valamennyi peres aktát átnéztünk (ez lényegében az összes ügyet jelenti, mivel az anyagban nem történt jelentős iratpusztulás vagy selejtezés), a perek és a perekben szereplő vádlottak egyes alapvetőnek ítélt adatait adatbázisban is rögzítve. Úgy véljük, hogy a Budapesti Ítélőtábla a területén, illetőleg a fővárosban indított ügyek — bevezetőben kimutatott — országos súlyánál fogva különleges szerepet játszott e téren. De hogy a különböző ítélőtáblák praxisa közötti esetleges eltérésekre is fény derülhessen — itt elsősorban az élénkebb ügyforgalmú Győri, s különösen a Szegedi Ítélőtábla gyakorlatára gondolhatunk — hasonlóképpen jártunk el a Magyar Királyi Kúria iratanyagában megőrződött fajgyalázási perekkel is (ez az anyag viszont hiányos).²⁹

A joggyakorlat alakulását a továbbiakban a fajgyalázás jogi konstrukciójának egyes elemein keresztül vizsgáljuk. A választott megoldás vitatható, kétségtelenül megvannak a maga hátrányai, ugyanakkor véleményünk szerint így világosabban nyomon követhető, milyen jogi problémák vetődtek fel az eljárások során, hogyan változott a bíróságok álláspontja meghatározott kérdésekben. Eközben

27 A hivatkozási alap az 1897: XXXIV. törvénycikk (bünvádi perrendtartás) 17 §. 4. pontja volt: Vö. MNL OL K 583. 1942 – 69. tétel (3329/1942.)

28 A Kúria számos fellebbezést amiatt dobott vissza, mert az a tényállást vitatta. Például: MNL OL K 583. 1942 – 69. tétel (5105/1942.), 1944 – 69. tétel (1130/1944., 3860/1944.)

29 A Budapesti Ítélőtábla anyagában több olyan kúriai ítélet is fennmaradt, amelynek a Kúria említett anyagában nincs nyoma. Vö. BFL VII. 1. d. 5460/1942., 7700/1942., 8873/1942., 10699/1942., 10700/1942., 5428/1943., 6208/1943., 7931/1943., 9242/1943.

persze nem szabad elfelejteni, hogy az említett problémák mindig konkrét ügyek és élethelyzetek kapcsán, egymással összefüggésben merültek fel, s így elemzésünk nem válthatja ki az egyes perek komplexebb, az intézményes működésen túlmutató, jogi antropológiai vizsgálatát.³⁰ A bírói praxis változásának tanulmányozása mindazonáltal elengedhetetlen ahhoz, hogy jobban megértsük a téteket, az alkalmazott egyéni stratégiákat és taktikákat, és hogy megfelelően értelmezhesük az eljárás folyamatában keletkezett különböző szövegeket — akkor is, ha a fajgyalázás miatt indított eljárások dokumentumait tanulmányozva teljesen eltérő kérdésekre keressük a választ.

„Magyar faj”, „zsidó férfi” és „nem-zsidó nő”

A harmadik zsidótörvény, amely eredendően a „magyar faj” védelmét célozta, több szempontból is ellentmondásosan határozta meg a védelem tárgyát, ami később kihatott a bírói gyakorlatra is. Mindenekelőtt: magában az 1941: XV. tc. szövegében nem jelent meg a „magyar faj” kifejezés, ehelyett negatív módon, „nemzsidóként” került meghatározásra az oltalmazni kívánt csoport. Más helyütt a „magyar honos” definíció fordult elő további korlátozásként: a 15. §. csak a zsidó férfi és „magyar honos tisztességes nemzsidó nő” nemi viszonyát büntette. Már említettük a tisztán fajvédelmi nézőpontból aggályos nemi különbségtételt, ami az esetleges törvénytelen utódok faji kategorizálására vezethető vissza. Ez utóbbi kapcsán is megjelenő általános problémát képezett végül, hogy a törvény — amint az közismert — az érintettek, illetve felmenőik (szüleik és nagyszüleik) vallásfelekezete alapján határozta meg a faji besorolást, pontosabban a zsidók és nem-zsidók körét.

A 70651/1941. I. M. rendelet tovább bonyolította a helyzetet azzal, hogy a bűncselekmény sértettjeként kezelte a tisztességes nem-zsidó partnernőt. Vajon a törvény célja nem közvetlenül a faj, hanem a fajhoz tartozó (szülőképes) individuum, vagyis a tisztességes nem-zsidó nők szexuális integritásának védelmezése lenne? Ezt erősítette, hogy az 1941: XV. tc. életbe lépése után a bíróságok, köztük legalább egy ízben a Kúria,³¹ magukévá tették a vádhatóságok megközelítését, s

30 Erre kínál példát: *Lugosi* i. m.

31 A Kúria 1943. május 5-i ítéletében előfordul a partnernő „sértett” megnevezése, bár annak vádlottól függő helyzete itt kétségtelenül más kontextust biztosított: BFL VII. 1. d. 8873/1942. (5462/1942. kúriai ítélet).

szintén sértettnek címezték a fajgyalázást elkövető zsidó férfiak partnernőit. A következetlenség hamar nyilvánvalóvá vált, hiszen hogyan tekinthető sértettnek az a nő, aki zsidó párjával egyetértésben közösül, vagy legalábbis beleegyezik a közösülésbe? A Kúria 1943. május 6-ától kezdve megfordítani igyekezett az ezt illető visszás gyakorlatot.³²

Észlelte a m. kir. Kúria, hogy az alsófokú bíróságok K[...] Józsefnét³³ sértettnek tekintették, holott az 1941: XV. tc. 15. §-ának első bekezdésében foglalt vétségek — a Btk.-nak a szemérem elleni bűncselekményeket szabályozó XIV. fejezetétől és a kiegészítő törvényektől eltérően — nem a női szemérmert és a nemi erkölcsöt, hanem a fajtisztaságot védik. Ez okból a bűncselekmény által érintett nő nem sértett és pótmagánvádra joga nincs.

A legfelsőbb bíróság eme álláspontját később többször megismételte.³⁴ És bár az alsóbíróságok, például a Budapesti Büntetőtörvényszék, ezek után sem hagytak fel a nők sértettként való kezelésével, a Budapesti Ítéltábla gyakorlatán világosan látszik a kúriai döntés következetes érvényesítésének szándéka.³⁵

Az idézett kúriai határozat akár egy keményebb antiszemita bírói kurzusnak is kiindulópontja lehetett volna, de annak célja nem a fajvédelem — a faj kollektivista felfogásán keresztül — hangsúlyozása, mint inkább a fentebb körvonalazott nyilvánvaló jogi abszurditás kiküszöbölése volt. Közvetve erre utal az is, hogy a bíróságok mindvégig ragaszkodtak a törvény betűjéhez, s a „magyar fajhoz” tartozás szempontját akkor sem vették figyelembe, amikor az nyilvánvalóan sértette a fajvédelmi szándékot. Ekként a külföldi állampolgárságú, de ma-

32 MNL OL K 583. 1943 – 69. tétel 516/1943. Idézi: *Josefovits* i. m. 95. o. Megjegyzendő, hogy a tanács tagjai kihúzták az ügy előadójának, Paulay Gyulának a dolgot még egyértelműbbé tevő kiegészítését, miszerint „A jogsérelem itt nem a bűncselekményben részt vevő nőt, hanem az államfenntartó magyar fajt éri.”

33 A vádlottak és partnereik nevét — ellentétben a feljelentők, a terhelő tanúk és az eljárásban bármilyen szerepet játszó hivatalos személyek nevével — minden esetben megváltoztattam, illetve felismerhetlenné tettem.

34 MNL OL K 583. 1943 – 69. tétel 1791/1943., 2515/1943., 3144/1943., 4662/1943. 5924/1943. Két ízben 1944-ben is találunk helyreigazítást: MNL OL K 583. 1944 – 69. tétel 936/1944., BFL VII. 1. d. 9242/1943. (1919/1944. kúriai ítélet).

35 Egy késői példa a Pestvidéki Kir. Törvényszék 1831/1942. számú, 1944. február 8-án kelt ítélete, amelyet e tekintetben a Budapesti Kir. Ítéltábla igazított helyre a kúriai állásfoglalásnak megfelelően: BFL VII. 1. d. 2894/1944. Valamivel korábbról, ugyanazon bíróság ítéletét illetően: BFL VII. 1. d. 1313/1944.

gyar nemzetiségű, magyar anyanyelvű nem-zsidó nőkkel viszonyt folytató zsidó férfiakat — a határokon túl rekedt, illetve bizonytalan állampolgárságú magyarok mozgása miatt az ilyen esetek nem voltak ritkák — sorra felmentették.³⁶

Ugyancsak a törvény szövege és szelleme között feszülő ellentmondás fejeződött ki abban a zavarban, ahogy a bíróságok a többször előforduló vallásváltoztatásokat kezelték. A leghíresebb ilyen ügy G. Pálé volt, aki korábbi házasságkötése alkalmával zsidó vallásra tért, később viszont különválva egy keresztény nővel lépett közös háztartásra, ami rövid ideig 1941. október 10. után is fennállt. Az őskeresztény újpesti asztalosmestert a Pestvidéki Törvényszék fajjagyalás miatt 3 hónapra ítélte, amit az Ítéletábla arra hivatkozva függesztett fel, mert „a vádlott fajilag nem zsidó, hanem r.kath.” (a férfi időközben ugyanis visszatért eredeti felekezetére).³⁷ Természetesen gyakoribb volt, hogy a keresztény nő tért át zsidó választottja kedvéért, ami általában, ha utólag nem sikerült bizonyítékokat szerezní a viszony fajvédelmi törvény életbe lépése utáni folytatására, okafogyottá tette a büntető eljárást.

Vitás esetekben, amikor a nő vallásváltoztatásának joghatálya a törvény életbe lépése, illetve a büntető eljárás megindítása után még nem állt be, a felsőbbbíróságok általában enyhítő körülményként mérlegelték az áttérési szándékot. Így a Budapesti Büntetőtörvényszék által másfél évre ítélt N. Vilmos büntetését az Ítéletábla azért mérsékelte 2 hónapra, mert „K[...] Ida áttérése folytán a törvény által célzott fajvédelem reá tárgytalanná vált.”³⁸ Más esetben a Büntetőtörvényszék hiába hangsúlyozta, hogy az egyéni áttérési szándék nem eshet komolyan latba, mert „a sértett tulajdonképpen a nem zsidó faj, és B[...] Teréz a fajnak csak egyede, akin keresztül a sérelem jelentkezik.”, az Ítéletábla a zsidó vádlottat, akire

36 G. Jenő ügye például felmentéssel végződött, mivel a Budapesti Kir. Ítéletábla — egyebek mellett — az Erdélyből származó református vadházastárs, T. Rozália román honosságát vélelmezte. BFL VII. 5. c. 2371/1943. Az S. György elleni eljárás azért szakadt félbe már az ügyészi szakaszban, mert nem sikerült megállapítani a Felvidékről származó Z. Ágnes, illetve apja magyar állampolgárságát: BFL VII. 18. d. 24/46/1943. Sz. Ilona partnerét az Ítéletábla azért mentette fel, mert a nő szüleinek Szovjet-Oroszországban kötött házassága érvényességéhez, s annak következtében Sz. Ilona magyar honosságához kétség fért: BFL VII. 1. d. 6282/1943.

37 BFL VII. 1. d. 7425/1942. Az esetet tárgyalja: *Lugosi* i. m. 542–543. p.

38 BFL VII. 1. d. 5282/1943. A Kúria a büntetést, az áttérési szándék korai bejelentése miatt, még tovább, 15 napra mérsékelte.

elsőfokon 1 éves börtönbüntetést szabtak ki, felmentette, hivatkozva — egyebek mellett — a felek házasságkötési szándékára.³⁹

A partnernők felekezetek közötti ellenkező irányú mozgása is bonyodalmakhoz vezethetett (volna), jöllehet az eljárást azon nyomban, még ügyészségi szakaszban megszüntették, amint bebizonyosodott, hogy a zsidó férfi keresztény vallású kedvese a törvény szerint zsidónak számít.⁴⁰ Elméletileg fennállt ugyanis a „veszély”, hogy a kikeresztelkedett, habár zsidónak minősülő nő törvénytelen, zsidó férfival folytatott viszonyából származó keresztény gyermeke, amennyiben már anyai nagyszülei is keresztény hiten lettek volna, jogilag a nem-zsidó kategóriába kerül.

Az természetesen nem jelenthetett kibúvót a büntetés alól, ha az elkövető férfi keresztelkedett ki (számos ilyen esettel találkozhatunk: a Budapesti Ítéltáblára kerülő perek 19%-át érintően, 202 vádlott közül, akiknek a vallása megállapítható volt, 39-en keresztények voltak).⁴¹ Mégis, nem csak arra akadt példa, hogy a bíróság méltányolta a vádlott keresztény identitását, de a Budapesti Ítéltábla egy esetben, a faji hovartartozás meghatározásánál, még a törvény betűjétől is megkísérelt eltekinteni. A felsőbíróság a keresztény apától, a házasságkötés idején viszont zsidó vallású anyától származó P. István református gyári munkást, aki közérdekű munkaszolgálatos alakulatától nem-zsidó származási igazolást csatolt be, felmentette, mondván, hogy a honvédelmi törvény (1942: XIV. tc. 3. §. 3. bekezdés) enyhébb faji definíciója „a vádbeli bűncselekmények szempontjából is irányadó, mert az ellenkező álláspont jogtalanságot eredményezne.” A Kúria azonban leszögezte, hogy a fajgyalázási ügyek esetében változatlanul az 1941: XV. tc. 9. §-a irányadó annak meghatározására, hogy ki zsidó és ki nem-zsidó, s így a Budapesti Büntetőtörvényszék marasztaló ítéletét hagyta jóvá.⁴²

39 BFL VII. 1. d. 1839/1943. A Büntetőtörvényszék kollektivista érvelésében érdekes ellentmondás, hogy éppen ez a bíróság kezelte kitaróan sértettként a nem-zsidó partnernőket.

40 Ilyen esetek: BFL VII. 18. d. 24/236/1942., 24/348/1942., 24/457/1942. A felvetett lehetőség egyik esetben sem valósult meg.

41 Számosan közülük amiatt kerültek bajba, mert keresztény-zsidó vegyes házasságból származtak: BFL VII. 1. d. 2155/1943., 11272/1943., 3828/1944., 4665/1944., 7727/1944. — avagy, mert eredendően izraelita anya törvénytelen gyermekeként látták meg a napvilágot, s a törvény faji meghatározása ellenére kereszténynek tartották magukat: BFL VII. 1. d. 694/1943., 8246/1943., 8864/1943., MNL OL K 583. 1943 – 69. tétel (4928/1943.)

42 BFL VII. 1. d. 2155/1943. Az 1943. január 29-ről kelt kelt származási igazolást közérdekű munkaszolgálatos zászlóalj állította ki. Az esetet precedensként idézi: *Josefovits* i. m. 91–92. p. Megjegyzendő, hogy a Kúria döntésének óriási a jelentősége abból a szempontból, hogy fenn-

A „tisztesleges” nő

Az 1941: XV. tc., minden következetlensége ellenére, nem hagyott mozgásteret a bíróságok számára a vádlottak és a „sértettek” faji besorolását illetően. Ezzel szemben utóbbiak körét jelentősen bővíthették avagy szűkebbre szabhatták a „női tisztesség” szubjektív fogalmának értelmezésével: fajgyalázást ugyanis a törvény szerint csak tisztességes nővel lehetett elkövetni, ellenkező esetben a vádlottat fel kellett menteni. Amint láttuk, az Igazságügyi Minisztérium ama álláspont képviselőjére utasította a vádhatóságokat, hogy a zsidó férfi partnernőjét csak hivatásszerűen üzött prostitúció esetén lehetett tisztességtelennek tartani, így minden más esetben vádat kellett emelni. Az ügyészségek ennek megfelelően fejtették ki működésüket, amit jelez az is, hogy a Budapesti Ítéltábláig jutó fajgyalázási perek 11%-ában (187 vádlott közül 21 esetében), olyan alkalmi, szállodai együttlétek nyomán emeltek vádat, amelyekben a zsidó férfi fizetett a szobáért, és legtöbbször valamilyen ellenszolgáltatást nyújtott „nem-hivatásos” partnernőjének is. Hogyan foglaltak állást a bíróságok azokban a perekben, amikor a „női tisztesség” kérdése felmerült?

Az alsóbíróságok, legalábbis a fővárosi tapasztalatok ezt erősítik, a „keményvonalas” nézet érvényesítésére hajlottak. A Budapesti Kir. Büntetőtörvényszék szemében csak az a nő nem számított tisztességesnek, aki erkölcsrendészeti nyilvántartásban szerepelt. Az erkölcsrendészeti nyilvántartásba vétel hiányára való hivatkozással rendszeresen elítélt a kor fogalmai szerint kétes erkölcsű nőkkel közösülő zsidó férfiakat, akik közül aztán többeket másod- vagy harmadfokon felmentettek.⁴³ Így végződött A. Gyula ügye, aki P. Erzsébet cseléddel a József körúton futott össze, majd rögtön szállodára vitte a nőt, ahol közösültek (a férfi állta a szoba árát, s a nőnek 2 pengőt adott). A Büntetőtörvényszék mégis úgy vélte, hogy „Az 1941: XV. tc. 15. §-a [...] nem a női tisztességet, illetve a tisztességes nőt, hanem a faj tisztaságát kívánja védeni. Zsidó és nemzsidó keveredés, illetve ilyen közösülésből keverékfajtának származási lehetősége pedig adva van zsidónak tisztességtelen nemzsidó nővel való nemi közösülése folyamánként is, mert a tisztességtelen nő egyúttal nem megtermékenyíthetetlen [...] a „tisztesleges” fogalma alá lenne vonandó a megtermékenyítésre alkalmas minden

tartotta a különböző törvények különböző definícióinak érvényét, s ezzel teret adott a jogalkalmazók diszkréciójának, aminek 1944 tavaszán katasztrofális következményei lettek.

43 Vö. BFL VII. 1. d. 5382/1942., 7938/1942. Ez a fajta érvelés egyébként, amely már 1943-ban meghaladottnak számított, a Büntetőtörvényszéken 1944 nyarán is megfogható: BFL VII. 1. d. 7419/1944.

nemzsidó nő, — a nyilvántartott bordélyházi kéjné kivételével”. A vádlottat azonban mind az Ítéletőábla, mind a Kúria felmentette, arra hivatkozva, hogy egyrészt a tisztesség lényeges tényálladáki elem, amelynek hiányában a büntetés kizárt, másrészt a partnerével első szóra, habozás nélkül, pénzért közösülő nő nem tekinthető tisztességesnek.⁴⁴

A felsőbíróóságok általában véve problematikusabbnak ítélték a fogalomhasználatot. A Budapesti Kir. Ítéletőábla 1942. június 24-én ugyan a fentihez hasonló esetben jóváhagyott egy büntetőtörvényszéki marasztaló ítéletet, de a korábban kifejlődött kúriai gyakorlatra hivatkozva már ekkor egy jóval tágabb definíciót adott. Eszerint a nyilvántartott kéjnékőn kívül az a nő sem lehet tisztességes, aki „magát pénzért többeknek odaadja, habár amellet más kereseti forrása is van, tehát bárki számára is pénzért megkapható; végül, aki — akár anyagi ellenszolgáltatástól függetlenül is — a nemi érintkezést mások jelenlétében, — tehát a női szemérem teljes hiányára való módon űzi.” Ezt a meghatározást azonban éppen a hivatkozott fórum, a Kúria találta még mindig túlságosan szűknek, s ugyanebben az ügyben a B. Zoltán vádlottal ismeretlenül elmenő, pénzért közösülni hajlandó S. Ilona háztartási alkalmazott tisztességtelenségét megállapítva felmentő ítéletet hozott, annak ellenére, hogy — amint az elsőfokú bíróság érvelt — nem volt rá bizonyíték, hogy a nő testét másoknak is áruba bocsájtotta volna.⁴⁵

Miután a bíróságok hamarosan sem az erkölcsrendészeti nyilvántartás kritériumára, sem pedig a korábbi bírói gyakorlatra nem hivatkozhattak teljes bizonyossággal, ügyről-ügyre voltak kénytelenek meghúzni a tisztesség és a tisztességtelenség közötti jogi határvonalat. Ezt illetően nem csak az érintettek, és a védelmet ellátó ügyvédek mozgástere nőtt meg, hanem a büntető igazságszolgáltatás képviselőinek eltérő koncepciói is megütköztek egymással. A Budapesti Ítéletőáblán két egymást követő fajgyalázási ügyben is megragadható a bírák közötti nézetkülönbség. Az Ítéletőábla 1942. október 3-án jóváhagyta az Egri Törvényszék marasztaló ítéletét F. Jenő perében, aki háztartási alkalmazottjával, N.

44 BFL VII. 1. d. 7931/1943.

45 BFL VII. 1. d. 5460/1942. A per iratai nem maradtak fenn, így a tényállás konstrukciójának menete, az ügy részletei nem ismertek. Egy korábbi ügyben, amely nem jutott a Kúriáig, az Ítéletőábla hasonló érveléssel marasztalta el a vádlottat: BFL VII. 1. d. 3053/1942. A tisztességes nő fogalmának szűkítését illetően szintén a Kúria szerepét emeli ki: *Josefovits* i. m. 3–4. p. Megint a Budapesti Ítéletőábla döntését változtatja meg, felmentő ítéletet hozva: BFL VII. 1. d. 11313/1942. Hasonló, A Szegedi Kir. Ítéletőábla marasztaló verdiktjeit megváltoztató kúriai ítéletek: MNL OL K 583. 1942 – 69. tétel (3874/1942.), MNL OL K 583. 1944 – 69. tétel (556/1943., ill. 902/1943.)

Saroltával kezdett nemi viszonyt (a felek egyébként össze kívántak házasodni, a nő 1942 elején izraelita vallásra tért). Sajnos, az elsőfokú ítélet nem maradt meg az aktában, ezért csak utalások vannak arra, hogy a nő — mint sorstársai közül sokan mások — saját tisztességtelenségének hangoztatásával szerette volna menteni kedvesét. Az ügy előadója, Lengyel Ernő bíró ezt a védekezést nem látta elfogadhatónak, mert: „A törvény [...] az egyszerűbb, tanulatlanabb s éppen ezért a zsidók által leggyakrabban teherbe ejteni szokott nőknek ezen teherbe ejtése megakadályozását s ezzel a magyar fajnak e nem kívánatos keveredésétől való megvédését célozza. E cél érdekében pedig a nő tisztességességének fogalma nem a magasabb ethikai felfogás szigorú elvei alapján ítéendő meg.” Hiába fogalmazott meg a nő tisztességtelenségére hivatkozva a vádlott felmentését tételező különvéleményt Ottrubay Dezső elnök, a tanács tagjai (Pálffy Ernő, Tichy György) leszavazták, s jóváhagyták F. Jenő büntetését.⁴⁶

Néhány héttel később, K. Lajos ügyében, aki egy „jó útra” tért egykori kéjnővel, L. Annával élt közös háztartásban, a Budapesti Ítéletábla bírának véleménye megint megoszlott azt illetően, hogy a nő tisztességesnek tekinthető-e vagy sem. Pálffy Elek előadó a nő tisztességtelenségét illető véleményét arra alapította, hogy a pincérnőként dolgozó L. Anna évekkor korábban titkos kéjnőként rendőrségi nyilvántartásba lett véve. Miután Ottrubay Dezső elnök szintén emellett tette le voksát, ezúttal Lengyel Ernő bíró maradt alul, s volt kénytelen különvéleményt letenni. Ebben azt hangoztatta, hogy a prostitúció csak 1934–1935-ben bizonyítható, s a vásári árus vádlottnál alkalmazott nő immár tisztességes életet él, tisztességesnek tekintendő.⁴⁷ Az állandó szereposztásból látható, hogy nem egyszerűen konzervatív és liberális erkölcsi felfogások ütköztek meg egymással, hanem az elfoglalt álláspontok — ezt Lengyel fentebb idézett indoklása jól szemlélteti — szorosan összefüggtek a fajvédelem törvény alkalmazásának szigorát illető eltérő álláspontokkal.

A női tisztesség megítélésének kulcsa általában véve a műveltség, a társadalmi helyzet, a rendszeres kereset megléte vagy hiánya, illetve az annak következtében előállt kényszerítő körülmények ereje volt. A bíróságok szemében így még az a szegény sorsú nő sem volt feltétlenül tisztességtelen, aki pénzért ment el szálló-

46 BFL VII. 1. d. 4701/1942. Sajnos a vita tartalmát tekintve nem sok minden derül ki, mivel az első fokon eljáró Egri Kir. Törvényszék ítélete nem maradt fenn az aktában.

47 BFL VII. 1. d. 6130/1942. Később viszont már nem tettek le különvéleményt S. László ügyében, akit 1942. október 30-án éppen azért ítélték el, mert tisztességes munkás életre térítette vissza a feslett erkölcsű R. Erzsébet gyári munkásnőt. BFL VII. 1. d. 7391/1942. Hasonló eset az év végén: BFL VII. 1. d. 9942/1942.

dára közöszülni. I. Mózes 1943-ban 10 pengőért vitte szállodára Sz. Julianna gyári munkásnőt, mégis mindhárom fokon elmarasztalták, mondván, hogy a nő rendes keresete annyira kevés volt, hogy nem volt lelkierije a férfi csábító ajánlatát visszautasítani.⁴⁸ A bíróság által faji kontextusban értelmezett kizsákmányolás motívuma még egyértelműbb az állásából elbocsájtott szövnő, L. Júlia esetében, aki az utolsó pénzén „silány minőségű” szőlőt vásárolt, s a Mária Terézia tér egyik padján evett, amikor B. Arnold leszólította, s 5 pengőt ígért, ha vele szállodára megy.⁴⁹ Később is előfordult, hogy egy állítólag háztartási alkalmazása megbeszélésének ürügyével szállodára csalt nő zsidó partnerét, K. Samut az Ítéletábla, habár maga sem hitt N. Ilona megtévesztést illető kifogásának („annyi élettapasztalattal kellett rendelkeznie, hogy amidőn utcai ismerettség után egy férfi egy nőt szállodába visz, tudja, hogy ezt mi célból teszi”), arra hivatkozva elítélt, hogy a szállodai légyott önmagában még nem elegendő a nő tisztességtelenné nyilvánításához.⁵⁰ Ennek következtében zsidó férfiakkal valójában, a törvény betűje ellenére, még keresztény prostituáltakkal sem volt ajánlatos szóba állniuk, ha nem volt bizonyítható az a mozzanat, hogy hivatásszerűen üzték az ősi mesterséget, mert elesettségük könnyen a háttérbe szoríthatta a szigorú morális megfontolásokat, s teret adhatott a fajvédő gondoskodás számára.

Mindazonáltal a felsőbbbíróságok az évek során olyan nők tisztességét is kétségbe vonhatták, akikkel kapcsolatban kezdetben fel sem merült volna e kérdés. B. Jenő és T. Gyöngyi, uradalmi intéző neje ügyében a Nyíregyházi Törvényszék, majd a Debreceni Ítéletábla is a már említett bírói gyakorlatra hivatkozva utasította el a házasságtörő nő tisztességtelenségét illető védekezést: eszerint T. Gyöngyi nem pénzért, vonzalom nélkül, több férfival, vagy a női szemérem gátlása nélkül, hanem szerelemből közöszült a tőle jóval fiatalabb B. Jenővel. Az Ítéletábla a nő tisztességének biztos külső jeleként hozta fel még, hogy „társasága annak dacára sem közöszítette ki, hogy tudott annak dolgairól.” A Kúria 1944. szeptember 7-én mégis felmentette a férfit, leszögezve, hogy „ezt a szabályt [mármint az idézett bírói gyakorlatot — N.S.] mereven fölláztatni s adott esetben egyéb körülményektől elvonatkoztatva alkalmazni nem lehet.” A konkrét perre vonatkozóan a legfelsőbb bíróság kijelentette: „Az idézett törvény szempontjából ugyanis többek között az a nő sem minősíthető tisztességesnek, aki a női szeméremre s a társadalmi helyzeténél fogva tőle föltétlenül megkívánt erkölcsösségre tekintet nélkül, már

48 BFL VII. 1. d. 8229/1943.

49 BFL VII. 1. d. 2560/1943.

50 BFL VII. 1. d. 6006/1944.

a házasságkötés előtt, majd pedig a házassági együttélés tartalma alatt, házasságtörő módon, pusztán nemi ösztönének kielégítése végett, a legkisebb habozás nélkül hajlandó esetenként az útjába kerülő férfikkal közöszülni, sőt minden erre vezető alkalmat megragadni, noha az üzletszerű kéjelgésről, vagy egyszerre több férfivel folytatott nemi viszonyról nem is lehet szó.”⁵¹

T. Gyöngyi kétségtelenül azzal vetette el a súlykot a kúriai bíráknál, hogy „középosztálybeli” férjes nőként domináns módon mert fellépni egy huszadik életévét be sem betöltött zsidó fiúval szemben, hiszen a házasságtörő viszonyokba bonyolódó más nők tisztességét a bíróságok a fajvédelmi törvény alkalmazása során általában nem vonták kétségbe. Ekként K. Etel egykori háztartási alkalmazott volt munkaadójával, G. Náthán borbizományossal elkövetett házasságtörését mind a Bajai Törvényszék, mind a Szegedi Ítéltábla, mind pedig a Kúria a zsidó férfi számlájára írta, aki folytonosan zaklatta, levelekkel bombázta időközben férjhez ment szeretőjét.⁵² A férjével rosszul élő Sz. Jánosné budapesti fotólaboratóriumi segédmunkás zsidó fényképészsegéddel, Sz. Lászlóval szőtt viszonya szintén nem eredményezett felmentést — igaz ezúttal a Budapesti Ítéltábla, hivatkozva a nő szabados, munkatársainak sok mindent megengedő magaviseletére, 1 év 2 hónap börtönről pénzbírságra szállította le Sz. László büntetését.⁵³

A partnernők feltűnő, a társadalmi elvárásokkal szembe menő viselkedése, szexuális aktivitása még fajgyalázási ügyekben is konzervatív moralizáló reflexeket csalhatott elő a bírákból. A több szeretőt tartó, a főtárgyaláson magának botrányos kijelentést megengedő („úgy lehet, olyan vagyok, hogy egy füttyszóra elmegyek valakihez”) D. Annát a Kúria végül tisztességtelennek ítélte, s W. Pál fűszerkereskedőt felmentette, jóllehet — a Gyulai Törvényszék megállapítása szerint — egy időben több férfival soha nem folytatott szerelmi viszonyt, s nem anyagi ellenszolgáltatásért közöszült: „a fajvédelmi törvény szempontjából sem tekinthető tisztességesnek az a nő,” — hangzott a verdikt — „aki a női szeméremre és jó erkölcsre utaló legkisebb habozás vagy ellenkezés nélkül, valamint minden érzésszel kapcsol nélkül, pusztán fölszólításra közöszül, illetve közöszülésre hajlandó.”⁵⁴ Hasonló okokból, ha nem is mentették fel, de jelentősen mérsékeltek

51 MNL OL K 583. 1944 – 69. tétel (1264/1944.) Hasonló, a férjes partnernő tisztességtelen nényilvánításával, s a vádlott felmentésével végződő eset, bár ekkor a nő pénzért közöszült: MNL OL K 583. 1944 – 69. tétel (3895/1944.)

52 MNL OL K 583. 1942 – 69. tétel (3370/1942.)

53 BFL VII. 1. d. 3259/1943.

54 MNL OL K 583. 1942 – 69. tétel (3874/1942.)

L. Pál kárposztosságát büntetését, aki öccsével együtt Budapesten, egy Teréz körüti cukrászdánál „szedett fel” két keresztény leányt, akik közül a még szűz P. Júliával, a lakásukon elköltött vacsora után és gramofonos táncos est során, nemileg közösült. A Kúria végül csak 2 hónappal sújtotta az elsőfokon még másfél éves börtönbüntetést kapó férfit, hivatkozva P. Júlia kihívó, a közösülésre alkalmas nyújtó magatartására.⁵⁵

Nemi közösülés, reprodukció, fajvédelem

Felmerülhet a kérdés, hogy a fajgyalázási perekben ténylegesen mennyire voltak hangsúlyosak azok a fajvédelmi szempontok, amelyeket a törvény születése, s különösen konkrét formába öntése kapcsán a törvényhozóknak tulajdonítottunk. Az 1941: XV. tc. 15. §-a ugyan világosan a nemi közösülést, illetve az arra irányuló gesztusokat büntette, az a tény azonban, hogy a szankció nem terjedt ki minden zsidó-keresztény nemi viszonyra, csak egy meghatározott relációra (ti. zsidó férfi-keresztény nő viszonyára), a gyermeknemzés veszélyének elhárítását tehette volna központi problémává. Miként vélekedtek tehát a bíróságok a nemi közösülés kockázatairól, és hogyan bírálták el azokat az ügyeket, amelyekben a tiltott kapcsolat eredményeképpen gyermek született, avagy megfordítva: azokat, amelyekből nem származhatott utód?

Kétségtelen, hogy az ítéletekben súlyosbító vagy enyhítő körülményként többször felmerült, hogy a keresztény nő a fajgyalázó aktus eredményeként teherbe esett, vagy éppenséggel sikerült elkerülni ezt a nem kívánatos következményt.⁵⁶ Mindazonáltal számos példa volt rá, hogy a bíróság nem reflektált arra a tényre, hogy a kapcsolatból gyermek származott,⁵⁷ sőt esetenként enyhítő körülményként hozta fel a közös gyermeket, illetőleg a róla való apai gondoskodást.⁵⁸ Az F. Miksával közös háztartásban élő K. Gusztávné esetében például, aki ráadásul a törvény életbe lépése után, 1941 novemberében lett terhes, a Budapesti

55 BFL VII. 1. d. 6208/1943.

56 A teherbe esés mint súlyosbító körülmény megjelenik: BFL VII. 1. d. 2962/1944., 3828/1944. MNL OL K 583. 1944 – 69. tétel (936/1944.) A viszony gyermektelensége mint enyhítő körülmény: BFL VII. 1. d. 10698/1942., 11820/1942., 2345/1943., MNL OL K 583. 1944 – 69. tétel (856/1944.)

57 A bíróságok számos esetben, a tény rögzítésén túlmenően, nem reflektáltak a kérdésre: BFL VII. 1. d. 9244/1942., 11819/1942., 11976/1942., 9439/1943., 10584/1943., 4837/1944.

58 BFL VII. 1. d. 10125/1942., 2685/1943., 4230/1943., 4407/1943.

Büntetőtörvényszék csupán azt róta a vádlott terhére, hogy „cselekményével ép, a még nemzetfenntartás szempontjából számba jöhető egyén részére akadályozta és valósította meg új élet kezdését”; ezzel szemben az „attól származó gyermek teremtette szorosabb, esetleg lelki természetel is bíró kapcsolatot” emlegetve mentette a viszony tartósságát.⁵⁹

Még érdekesebb azon esetek elbírálása, amikor egyik vagy másik fél nemzéképtelensége bizonyítható volt, s így a „fajtisztaságot” tulajdonképpen nem fenyegette veszély. Az érintettek, különösen a közös háztartásban élő párok számottevő része védekezett azzal, hogy testi fogyatékoság vagy különböző betegségek következtében, tartósan vagy átmenetileg képtelenné váltak a nemi érintkezésre, illetve meddőségük lehetetlenné tette a gyermeknemzést. Az impotenciát illető állításokat azonban a törvényszéki orvosszakértők rendre megcáfolták (az átvizsgált perekben kifejezetten erre az indokra alapítva egyetlen felmentő ítélet találtunk).⁶⁰ Egy esetben a Zilahi Törvényszék, orvosszakértői véleményre hivatkozva, azzal érvelt a másfél évtizede gyermektelen párkapcsolatban élő S. Lázár kereskedőségéd bűnössége mellett, hogy a „tudomány mai állása szerint” csak a nemzőképtelenség állapítható meg, az impotencia nem, s ha a vádlott nemzésre nem is, közöskedésre képes, így megbüntetendő.⁶¹ A Budapesti Ítéletábrla viszont a meddőség egyértelmű esetében is csak enyhítő körülményként értékelte azt, s elítélte A. Ede budapesti műszerézmestert, noha a vele közel két évtizede együtt élő G. Mária méhét műtétileg eltávolították, mondván, hogy: „Bár az 1941. évi 15. t.c. 15. §-a a faj védelmében keresztény nőnek zsidó férfitől való megtermékenyítését akarja megakadályozni, azon túlmenőleg a törvénynek az is a célja, hogy zsidó férfi nem zsidó tisztességes nővel nemi viszonyt ne kezdhesen.”⁶² A bírói praxis tehát a nemi közöskedés megtörtétere avagy lehetőségére koncentrált, lényegében attól függetlenül, hogy az aktusból születhetett-e utód vagy sem.

59 BFL VII. 1. d. 10545/1942.

60 BFL VII. 1. d. 1196/1943. K. Lajost azért mentették fel másodfokon, mert „vadházastársa”, M. Anna vérbaja lerontotta a nemi érintkezés gyanúját: BFL VII. 1. d. 7729/1943.

61 MNL OL K 583. 1944 – 69. tétel (856/1944.)

62 BFL VII. 1. d. 11312/1942. A Budapesti Büntetőtörvényszék egy másik ügyben egyszerűen mellőzte az orvosszakértő nemzéképtelenséget igazoló véleményét, arra hivatkozva, hogy a fajvédelmi törvény célja „a keresztény nő és a zsidó férfi közötti nemi kapcsolat megszüntetése is.” BFL VII. 1. d. 6202/1943. A Büntetőtörvényszék megint máskor viszont a „tiltott vérkeveredés” lehetőségével érvelt a zsidó vádlott elítélése mellett, mivel partnere baloldali petekürtjét az orvosszakértő ének találta: BFL VII. 1. d. 4409/1943.

A bíróságok sajátos módon a fajgyalázó nemi viszony legsúlyosabb kockázatát a „magyar fajra” nézve nem annyira a gyermeknemzésben látták, hanem abban, hogy a zsidó férfival folytatott kapcsolat leköti, más célok felé tereli a keresztény nőt, aki így nem képes a „fajfenntartásban” vitt reprodukív szerepének betöltésére. A zsidó férfiak bűne tehát ebben az összefüggésben nem a fajtisztaság veszélyeztetése, hanem a magyar faj szaporodásának, úgymond „egészséges életvitelének” meggátolása volt. A fajgyalázási perekben e nézet számos megnyilvánulásával találkozhatunk. K. István esetében a Budapesti Büntetőtörvényszék súlyosbító körülményként mérlegelte „a veszélyeztetett érdek nagyobb súlyát, tekintettel V[...] Teréz nemileg érintetlen voltát [sic!]”.⁶³ G. Náthán már említett ügyében a Bajai Törvényszék azt róta a férfi terhére, hogy „bűnös célja eléréséhez ahhoz folyamodott, hogy már [a férj] rossz hírért költse, végül, hogy egy tisztességes magyar lánnyal folytatandó barátság kedvéért, tehát saját önös célból és érdekből, minden erejével meggátolni igyekezett egy magyar fiatal pár készülő házasságra lépését és annak keretén belül egy tévúton járt lány jobb útra térését.”⁶⁴ N. László zeneszerző és L. Margit színésznő több mint egy évtizede tartó szerelmi viszonyát a Budapesti Büntetőtörvényszék különösen azért kárhoztatta, mert „nem csak elvonta a sértettet valószínűleg véglegesen a származásának megfelelő családi életbe való lelépéstől és női hivatásának teljesítésétől, de azonkívül még tekintettel a sértett hivatására őt szellemileg is [a] nem zsidó köz kárára hátrányosan befolyásolta.”⁶⁵ A zsidó férfiak férjezett nőkkel szőtt viszonyai esetében ugyanez a motívum a házasságtöréssel, a magyar családok békéjének feldúlásával súlyosbítva jelenik meg. Habár M. Mátyás könyvelő és az üzletét s háztartását vezető K. Alajosné már évek óta közös háztartásban élt egymással, a Budapesti Büntetőtörvényszék mégis súlyosbító körülményként értékelte, hogy M. Mátyás „cselekményét egy férjes asszonnyal követte el és egy család szétzüllesztésével és még arra alkalmas korú sértettnek a nemzetfenntartásából való kikapcsolásával jóvátehetetlen kárt okozott.”⁶⁶ Ezzel szemben P. László cselekményét, amellyel

63 BFL VII. 1. d. 4406/1943. A nő fiatal kora mint súlyosbító körülmény számos esetben előfordul még: BFL VII. 1. d. 8873/1942., 1018/1943., 1023/1943., 2152/1943., 2560/1943., 2685/1943., 2726/1943., 5560/1943. Ezzel szemben a nő idősebb kora enyhítő körülmény lehetett: BFL VII. 1. d. 3256/1943.

64 MNL OL K 583. 1942 – 69. tétel (3370/1942.)

65 BFL VII. 1. d. 4408/1943. Hasonló megnyilvánulások, főként az elsőfokú ítéletekben: BFL VII. 1. d. 10132/1942., 11820/1942., 11821/1942., 2685/1943., 1433/1944.

66 BFL VII. 1. d. 2022/1943. Hasonló értelemben: BFL VII. 1. d. 8873/1942., 10545/1942., MNL OL K 583. 1943 – 69. tétel (831/1943., 2097/1943.) Figyelemre méltó, hogy a zsidó

B. Kornélné házasságát dúlta volna fel, az Ítéletábla azért sújtotta enyhébb büntetéssel, mert „olyan nővel követte el a bűncselekményt, aki zsidónak tekintendő egyén felesége és így a fajvédelmi törvény intencióját a vádlott cselekménye kevésbé veszélyezteti.”⁶⁷

A „félrevezetett”, „természetes hivatásától” eltérített keresztény leány avagy asszony passzivitásának fogalmi ellentétpárja természetesen — amint az már több eddig idézett szövegből is kitűnhetett — a zsidó férfi szexuális agresszivitása volt. Az F. Júliát törvénytelen gyermekével együtt befogadó B. Frigyes üzletszerzőt, aki viszonyuk plátói természetével igyekezett védekezni, a Budapesti Büntetőtörvényszék a következőképpen jellemezte: „A vádlott az orvosi és a statisztikai tudomány adatai szerint a fajtájánál fogva a nemi életre fokozottan hajlamos, arra az önmegtartóztatásra képtelen a törvényszék megítélése szerint, hogy ne elégítse ki nemi vágyait, amikor erre hónapokon keresztül naponta alkalma nyílik és ilyen alkalom felkínálkozik.”⁶⁸ R. József japán követségi tisztviselő esetében a Büntetőtörvényszék azt emelte ki, hogy „a viszony törvényellenes folytatásával a sértettet a nemzeti fajközösség szolgálatából kiemelte és anélkül, hogy részére jogokat biztosított volna, őt zsidó gyermekei nevelése és kéjvágya kielégítése céljából magához láncolta.”⁶⁹ Éppen ezért a zsidó férfiak alkalmazásában álló, vagy velük szemben alárendelt helyzetbe kényszerülő keresztény nők (cselédek, házvezetőnők, kitartottak, alkalmi prostituáltak),⁷⁰ valamint a házassági ígérettel lépre csalt keresztény leányok szexuális kizsákmányolása különös súllyal esett a

férfi házasságtörése külön súlyosbító körülményként eshetett latba: BFL VII. 1. d. 8216/1943., 8246/1943., 8294/1943., 3636/1944., 4665/1944.

67 BFL VII. 1. d. 6598/1943. Hasonló eset: BFL VII. 1. d. 10074/1942.

68 BFL VII. 5. c. 10231/1943. Megjegyzendő, hogy a bíróság több esetben nem faji sajátosságokkal, hanem az érintettek alacsony társadalmi helyzetével, csekélyebb műveltségével érvelt a nemi önmegtartóztatás képtelensége mellett: BFL VII. 1. d. 1288/1943., 322/1944., 2561/1944.

69 BFL VII. 1. d. 1496/1944.

70 Magyarországon, a náci Németországgal szemben, nem tiltotta jogszabály zsidó háztartásban keresztény háztartási alkalmazottak munkavállalását. BFL VII. 1. d. 8885/1942., 10699/1942., 4471/1944., MNL OL K 583. 1944 – 69. tétel (1865/1944.) A munkaviszony megállapítása több esetben tüzetes vizsgálat tárgya volt: BFL VII. 1. d. 7357/1942., 8873/1942. MNL OL K 583. 1942 – 69. tétel (5774/1942.)

latba.⁷¹ A faji jellemvonásként feltüntetett szexuális aktivitás egyik kifejeződése a „rendellenes” nemi érintkezés, a perverzió lehetett.⁷²

Ezzel összefüggésben a bíróságok — paradox módon — kifejezetten méltányolták a házasságkötési szándék komolyságát, ami enyhíthette a zsidó vádlott büntetését.⁷³ Vajon mennyivel értékeesebb a fajvédelem szempontjából az a szentesített viszony, amelyből legalísan származhatnak „félzsidó” utódok (nem beszélve az 1941: XV. tc.-ben foglalt házasságkötési tilalomról)? — kérdezhetnénk teljes joggal. A kétségtelen ellentmondás azonban jobban érthetővé válik, ha felidézzük az N. Imre perében született elsőfokú ítélet szemrehányását, miszerint a „vádlott cselekményében éppen az a túlzott faji öntudatból eredő nézet nyilvánul meg, mely szerint nem zsidó nő csak törvénytelen kapcsolat fenntartására, kéjvágy kielégítésére alkalmas, de arra nem, hogy vele törvényes családi kapcsolatot is létesítsen”.⁷⁴ Eszerint a saját „természetükön” felülkerekedő zsidó férfiak akkor is érdemesek a bíróság jóindulatára, ha a gesztus nemkívánatos, sőt tulajdonképpen káros a keresztény társadalomra, a faj tisztaságára nézve.

„Megszerzés”, „megszerzésre való törekvés”, és „nemi közösülés”

Az egyik legfontosabb jogtechnikai kérdés a fajvédelmi törvény életbe lépését követően az volt, hogy a bírák miként alkalmazzák majd a „megszerzés”, valamint a „megszerzésre való törekvés” fogalmát. Mi számít hétköznapi, ártatlan interakciónak és honnan kezdődik a bűnös viszony? Meddig terjedhet az utóbbi: a nemi aktus közvetlen előkészületein túlmenően az önmagában álló csókolózásra és „pettingre”, vagy a „flörtre”, közös szórakozásra, netán a szexuális töltetű célzásokra, vagy a szemkontaktusra is? Ez már csak azért sem volt mindegy, mert a

71 BFL VII. 1. d. 4394/1942., 7357/1942., 8393/1942., 9438/1944.

72 E szempontot követve, az ítéletekben előfordul még a zsidó elkövetőket illetően a nemi perverzió kiemelése: BFL VII. 5. c. 9246/1942. MNL OL K 583. 1942 – 69. tétel (3227/1942.), MNL OL K 583. 1943 – 69. tétel (5581/1943.)

BFL VII. 1. d. 10784/1942. MNL OL K 583. 1942 – 69. tétel (3227/1942.), MNL OL K 583. 1943 – 69. tétel (5581/1943.)

73 BFL VII. 1. d. 8865/1943., 7070/1944., MNL OL K 583. 1943 – 69. tétel (1152/1943.) F. József udvarlását a Pestvidéki Kir. Törvényszék azért nem minősítette „megszerzési törekvésnek”, mert feleségül kívánta venni B. Máriát, ami eszerint az Igazságügyi Minisztérium általi mentesítési lehetőség miatt, 1941 után is megvalósulhatott volna: BFL VII. 1. d. 11272/1943.

74 BFL VII. 1. d. 11821/1942.

fajgyalázás tényállásának megvalósításához — nem árt nyomatékosítani — nem szükségeltetett nemi aktus. A szállodai légyottokon ért párok helyzete persze eredménytelen volt, de a szexuális célzat az esetek számottevő részében nem volt egykönnyen bizonyítható.

Hogy a határok meghúzása mennyire nehéz volt, s milyen kockázatokat hordozott a vádlottak számára, azt jól mutatják azok az esetek, amikor már a rámenősebb „udvarlás” is büntetést vont maga után. M. Béla szövőgyári munkás hiába hangoztatta, hogy H. Istvánnét csupán sikamlós megjegyzésekkel és ajánlatokkal traktálta, a közösülés hiányát sem a Győri Ítéltábla, sem a Kúria nem vette enyhítő körülménynek, mert „a törvény ugyanazzal a büntetéssel rendeli büntetni a befejezett közösülést, mint a közösülés céljára való megszerzési törekvést.”⁷⁵ Egy másik esetben L. Lajos cukrászsegéd jogerősen 8 hónap börtönt kapott, mert munkája során, egy kisvárosi cukrászdában a kézileányokat fogdosta és trágár megjegyzésekkel zaklatta.⁷⁶ Ehhez képest szerencséje volt F. Artúr magántisztviselőnek, aki M. Máriát lakására invitálta és süteménnyel kínálta: a tíz perc múlva kikerkező rendőrök a zárt ajtón túlmenően semmi gyanúsat nem találtak, a Pestvidéki Kir. Törvényszék pedig úgy vélte, hogy a bezárkózás és a süteményezés önmagában még nem elegendő a bűnösség megállapításához.⁷⁷ Más ügyben az általában különös szigort tanúsító Budapesti Büntetőtörvényszék is csupán „öreges kedveskedésnek” minősítette, hogy K. Samu nyugalmazott tisztviselő a mosókonyhában cukorkával kínálta és megcirógatta takarítónője vállát.⁷⁸

Az alsóbíróságok a „megszerzés” fogalmát rendszerint akkor vették elő, ha a nemi közösülést nem lehetett bizonyítani avagy valószínűsíteni. A Budapesti Büntetőtörvényszék H. Pál magántisztviselővel és N. Ernesztin volt táncosnővel kapcsolatban csak közvetett jeleket (közös szórakozás, éjszakai hazatérés a nő családjának lakására) észlelt, ezért a „megszerzésre való törekvést” segítségül hívva ítélte fél év börtönre a férfit. Az Ítéltábla viszont felmentette a vádlottat, mondván, hogy csak a „tudatos” megszerzési törekvés büntethető, az „ösztönös” nem. Hogy hol húzható meg a „tudatos” és az „ösztönös” megszerzési törekvés

75 MNL OL K 583. 1944 – 69. tétel (22/1944.)

76 MNL OL K 583. 1943 – 69. tétel (820/1943.)

77 BFL VII. 1. d. 953/1943. A Pestvidéki Törvényszék más esetben kifejezetten leszögezte, hogy a „törvény a zsidó férfi és a keresztény, magyar honos, tisztességes nő közötti kapcsolatot minden vonatkozásban nem, csupán a nemi érintkezés terén tilalmazza.” BFL VII. 1. d. 6599/1943.

78 BFL VII. 1. d. 11591/1942.

közötti határ, azt a másodfokú bíróság nem mondta meg.⁷⁹ Ugyanaz az elsőfokú bírói fórum szintén bünyösnek nyilvánította M. Lajos kömüvestanoncot, akiről mindössze annyit sikerült megállapítania, hogy besegít régi ismerőse, J. Irma művirágkészítő munkájába, színházba, moziba, futballmérkőzésekre mennek együtt, illetve a nő anyja főz-mos a zsidó férfit. Az Ítéletábla ezt kevésnek találta az elítéléshez: „A megszerzés fogalmát olyan magatartás, olyan tevékenység tölti be, mely a nőnek a házasságon kívüli nemi közösülésre alkalmas, módot kínál, amely tevékenységgel a tettes azt célozza, hogy a nő elhatározását valamiképpen, – ígéretekkel, rábeszéléssel, ajándékokkal, – befolyásolja olyan irányban, hogy valakivel házasságon kívül nemileg közösüljön.”⁸⁰

Külön kérdés volt, hogy vajon minden esetben a férfi vádlottak kezdeményezték a viszonyt, s ekként mindig ők „szerezték-e meg” a nőt? A W. Pált ilyen indokkal elítélő Gyulai Törvényszék ítélete elleni fellebbezés azzal érvelt, hogy D. Anna semmiféle ellenállást nem tanúsított, így valójában nem volt szükség a nő „megszerzésére”.⁸¹ Ezzel a rendhagyó, a hagyományos nemi szerepeket (aktív férfi *versus* passzív női szexualitás) megkérdőjelező érveléssel azonban a bíraknál nem lehetett célt érni.

A felsőbbbíróságok nem csak a fogalomhasználat elburjánzásának álltak útjába, de a fajgyalázási ügyek egy kiemelt fontosságú csoportjánál egyenesen véget vetettek alkalmazásának. A Budapesti Ítéletábla már 1942-ben különbséget tett a tilalmazott nemi viszony és az együttélés között, kimondva, hogy a törvény „csak a nemi közösülést tiltja zsidó férfi és tisztességes keresztény nő között, de nem azok közös háztartásban élését”.⁸² A kérdés jelentőségét az adta, hogy az általunk ismert ítéletáblai fajgyalázási perek több mint fele (52%-a, illetve 187 esetből 98), mindenekelőtt a főváros sajátos viszonyaiból fakadóan, élettársi kapcsolatot érintett. A továbbiakban hasonló ügyekben, amikor csak a „vadházasság” tényét lehetett bizonyítani, illetőleg a nemi aktust közvetett módon sem sikerült igazolni, rendszeresen felmentő ítélet született.⁸³ Az Ítéletábla egy ízben világosan is

79 BFL VII. 5. c. 10226/1942.

80 BFL VII. 1. d. 3257/1943. Hasonló esetek, amikor az Ítéletábla nem engedte, hogy a nemi viszonyt illető bizonyítékok hiányát a megszerzés fogalmával leplezzék el: BFL VII. 1. d. 1221/1943., 3932/1943., 4406/1943.

81 MNL OL K 583. 1942 – 69. tétel (3874/1942.)

82 BFL VII. 1. d. 7359/1942. A konkrét ügyben a közös háztartásban élés egyelőre még csak mint enyhítő körülmény merült fel.

83 BFL VII. 1. d. 7881/1942., 8637/1942., 8931/1942., 9442/1942., 10767/1942., 11311/1942., 11314/1942., 2726/1943., 3256/1943., 4232/1943., 6261/1943., 6283/1943., 6355/1943.,

kifejtette, miszerint „vádlott és V[...] Margit a hivatkozott törvény hatályba lépését megelőző időben már nemi életet éltek — nem volt szükség tehát arra, hogy a vádlott V[...] Margitot házasságon kívüli nemi közösülés céljára a maga részére megszerezni törekedjék.”⁸⁴

A felsőbbírósági álláspont tökéletes ellentéte volt annak, aminek érvényesítésére — mint láttuk — az Igazságügyi Minisztérium az ügyészségeket korábban utasította. A bírói praxis a vádhatóságokat immár arra kényszerítette, hogy a megszerzés „folytatólagos megvalósulásától” eltekintve, élettársi kapcsolat esetén a nemi aktust bizonyítsák, vagy legalább valószínűvé tegyék. Ennél nem számított az, hogy az együtt élő felek régebben nyilvánvalóan nemi életet éltek; beismerő vallomás híján, azt kellett tanúkkal és egyéb adatokkal alátámasztani, hogy a nemi viszony a fajvédelmi törvény életbe lépését követően is folytatódott. A védelmi stratégiák ezekben az esetekben mindenekelőtt arra épültek, hogy az említett dátum körüli időben a „vadházások” már felhagytak a nemi viszonytal. Ez a fajta érvelés olyannyira általánossá vált, hogy a Budapesti Kir. Büntetőtörvényszék egy ízben nem is mulasztotta el gúnyosan megjegyezni: hogy a „nemi viszony 1941. október 10-e után most már ideális alapokon nyugvó lelki kapcsolattá változott át, ez annál kevésbé felel meg a valóságnak, mert az említett időpont nem a nevezettek lelki világában beállott változás idejét, hanem az 1941. évi XV. t.c. rendelkezéseinek a hatályba lépésének az idejét jelenti.”⁸⁵

A bíróságoknak az érintettek kitaró tagadásával vagy a korábban — gyakran egyébként fizikai vagy lelki presszió nyomán⁸⁶ — tett beismerő vallomások visszavonásával szemben, többnyire külső jelekből, körülményes levezetésekkel kellett felépteniük a tényállást, ami alapján ítéletet hozhattak. „Olyan ösztön ki-

8216/1943., 10584/1943., 11197/1943., 1313/1944.

84 BFL VII. 1. d. 2894/1944.

85 BFL VII. 1. d. 11408/1942. Hasonló bírói reakció a Pestvidéki Törvényszéken: BFL VII. 1. d. 1288/1943.

86 A kihallgatást illető rendőri vagy csendőri kényszerre való hivatkozás például több esetben felbukkant. Néhány péda: BFL VII. 1. d. 2022/1943., 3068/1943., 5428/1943., 9439/1943., 4009/1944., MNL OL K 583. 1944 – 69. tétel (3895/1944.) Mégis mindössze egyetlen esetet ismerünk, amikor a kényszert a bíróság, nevezetesen a Budapesti Ítéltábla megállapította, s ezért a vádlottat felmentette: BFL VII. 1. d. 7565/1943. Kirívó a Debreceni Ítéltábla cinizmusa: „ennek az ügynek eldöntésére teljesen közömbös, ha vádlott a nyomozó csendőrök ütlegelésének hatása alatt tett is a főtárgyalás egyéb adataiból kitűnően a valóságnak megfelelő vallomást” MNL OL K 583. 1944 – 69. tétel (1267/1944.) Érdekes még a Kolozsvári Kir. Ítéltábla rendre utasítása: „intelligens ember nem hiheti el egyáltalában azt, hogy a detektívek őt akként vallatják, hogy a nemi szervénél fogva felakasztják.” MNL OL K 583. 1942 – 69. tétel (5774/1942.)

elégítéséhez, mint amilyen a nemi ösztön, nem szokás tanút állítani. Azt a tényt, hogy emberek egymással nemi életet élnek-e vagy sem, a viszonyaik, életmódjuk gondos mérlegelésével és következtetés után lehet és kell megállapítani.” — foglalta össze az ennek kapcsán felmerülő nehézségeket a Budapesti Büntetőtörvényszék.⁸⁷ A túlságosan spekulatív bírósági konstrukciókat a felsőbb bíróságok általában elvetették vagy igyekeztek konkrétabb mederbe terelni.⁸⁸ B. Frigyes és a terhesen hozzá költöző F. Julianna ügyében például a Büntetőtörvényszék olyan általánosságokra alapította verdiktjét, mint hogy „A férfi és a nő egymáshoz való viszonyát elsősorban a természet törvényei irányítják. Nemileg érett és egészséges férfi és nő, ha huzamosabb ideig egymás közelébe kerülnek, az együvé tartozásukat a természet törvényén alapuló nemi ösztön irányítja.” A vádlott keresztapaságára [sic!], a tegező viszonyra, a nő és a (más férfitől származó) törvénytelen gyerek eltartására, valamint — meghökkenítő módon — arra hivatkozva ítélte másfél év börtönre B. Frigyest, hogy a nő egykori terhes állapota nem zárja ki a nemi kapcsolatot, mivel a terhesség „az orvosi tudomány szerint a férfiak szemében a nőt még megkívántabbá teheti.” Az első fokú ítéletet feloldó, s újabb bizonyítási eljárást elrendelő Ítéletábróla azonban általánosságok helyett inkább olyan prózai részletekre lett volna kíváncsi, hogy vádlott és a nő egy szobában aludt-e vagy sem.⁸⁹

A „megszerzés” kiiktatása, s a fellépő bizonyítási nehézségek következtében a közös háztartásban élő felek esetében a térhasználat vált központi problémává.⁹⁰ A nemi aktus igazolása legtöbbször közvetett módon, a valószínűség alapján történhetett, amit pedig a lakáshasználat jogcíme és módja, a lakók közötti viszony tisztázása (Budapesten a szívességi lakáshasználat, az albérlet és az ágyrajárás elterjedtsége miatt ez különös súllyal esett a latba), sőt gyakran olyan momentumok támaszthattak alá, mint hogy a pár egy ágyban aludt-e, illetőleg a külön ágyak a lakásban pontosan hol helyezkedtek el.⁹¹ F. Géza például azért érthette el felmentését, mert a bíróság úgy ítélte meg, hogy albérlői státusának megfelelően viselkedett főbérlőnőjével, H. Jolánnal szemben. A férfi az elvált, de vőlegényével élő nő Kazinczy utcai két szoba-konyhás, cselédszobás főbérlői lakásában albérlőként

87 BFL VII. 1. d. 322/1944.

88 Előbbire példa, bár nem közös háztartásban élő feleket érintett, „Kohn báró” feldolgozott esete: *Lugosi* i. m. 555–562. p.

89 BFL VII. 1. d. 1433/1944.

90 Általában véve a fajgyalázási perek kapcsán a térhasználat vizsgálatának jelentőségére hívja fel a figyelmet: *Lugosi* i. m. 558–563. p.

91 Az ágyak elhelyezkedésének vizsgálatára néhány példa: BFL VII. 1. d. 8931/1942., 9442/1942., 10768/1942., 4407/1943.

a cselédszobát foglalta el (a konyhában, majd az egyik szobában a szobaasszony és vőlegénye, a másikon két albérlő nő lakott). F. Géza a fűtetlen cselédszobából csak melegedni járt a nő lakásául szolgáló konyhába. Néha kettesben, de inkább hármásban, a vőlegénnyel együtt jártak szórakozni; a férfi hol tegezte, hol magázta főbérlijét, de egyszer, amikor megsértette H. Jolánt, az szájon vágta. Egy szobában csak azután laktak, hogy F. Géza felmondott, s a cselédszobát másnak adták ki, de mivel nem volt hová mennie, a vőlegény engedélyével egy hónapig még náluk, velük együtt aludt.⁹² Lakáshasználata és a nővel való érintkezése ily módon ellenőrzött és legitim volt, a megkívánt, illetve a bíróság által elégséges mértékűnek ítélt társadalmi távolságot pedig többnyire megtartották.

Bíróságok, bírák, és társadalmi hatások

A fajgyalázási perekben követett bírói gyakorlat mérlegét még a célirányos vizsgálat alapján sem könnyű megvonni. Jóllehet etikai kifogások, akár a magyar jogszolgáltatási szervezet egészével, akár az abban közreműködő egyes személyekkel szemben felvethetők,⁹³ nyilvánvalóan nem a bíróságokat terheli a felelősség azért, hogy egy, az állampolgári egyenlőség, így a jogállamiság elvét nyíltan tagadó törvényt voltak kénytelenek alkalmazni. Általánosságban megállapítható, hogy ott, ahol nagyobb mozgástér nyílt, a joggyakorlat enyhített a faji törvényhozás következményein.⁹⁴ Vizsgálatunk alapján elsősorban a „tisztességes nő”, továbbá a „megszerzés” és a „megszerzésre való törekvés” fajvédő törvényben alkalmazott fogalmának — az igazságügyi kormányzat törekvéseivel ellenkező — korlátozása emelhető ki ilyenként. A felsőbbbíróságok továbbá elvetették azokat a spekulatív ügyészségi és alsóbírósági konstrukciókat is, amelyek a nemi közösülést illető bizonyítékok hiányát próbálták elleplezni. Így a náci Németországhoz képest, ahol a bírói praxis éppen ellenkező irányt vett, ráadásul az érintetteket, a kimért súlyos büntetésen túl, jögon kívüli szankciók sora (pl. koncentrációs

92 BFL VII. 1. d. 1314/1944.

93 Bibó István ezzel kapcsolatos véleményét idézi: *Schweitzer Gábor*: A „zsidótörvények” a Közigazgatási Bíróság ítélkezési gyakorlatában. In: Molnár Judit (szerk.): *A holokauszt Magyarországon európai perspektívában*. Budapest, 2005. 175. p.

94 Ezt annál inkább érdemes kiemelni, mert a bírói gyakorlatot illető várakozások ezzel ellentétesek voltak. A Magyarország c. lap 1942. január 9-i számában közölt cikket idézi: *Pelle* i. m. 190–191. p.

táborba zárás) fenyegette,⁹⁵ Magyarországon mindenképpen kedvezőbb maradt a helyzet.

A bírói gyakorlat persze korántsem volt egységes, és a bíróságok ítélkezése mindvégig „hullámzó” maradt. Ha például megnézzük a két legaktívabb elsőfokú fórum, a Budapesti Büntetőtörvényszék és a Pestvidéki Törvényszék Budapesti Ítéletábrára fellebbezett fajgyalázási pereit, azt a benyomást, amelyet korábban a Büntetőtörvényszék kirívó szigoráról a bírói praxis elemzése során szereztünk, „kemény” tényekkel is alátámaszthatjuk. A fővárosi bíróságról az Ítéletábra elé kerülő 173 perben csupán 14 felmentő ítélet született (8%), s abból a 151 elsőfokon elítéléssel végződő ügyből, amikor ismert a büntetés módja és mértéke is, 94 esetben legalább 1 éves börtönt szabtak ki (62%), illetőleg mindössze 23 alkalommal fordult elő 6 hónap börtönnél kisebb büntetési tétel avagy pénzbüntetés (15%); ezzel szemben abban a 25 perben, amely a Pestvidéki Törvényszékről jutott az Ítéletábrára, az elsőfokú bíróság 15 felmentő ítéletet hozott (60%), s a 10 marasztaló verdikt közül is csak egyetlen 1 éves, ugyanakkor viszont 8 félévet el nem érő börtönbüntetés született.

A Budapesti Ítéletábra, hasonló mutatók alapján, nem csak a „keményvonalas” Büntetőtörvényszékhez, hanem a „liberális” Pestvidéki Törvényszékhez képest is enyhébben bírálta el a vádlottak cselekményét. A Büntetőtörvényszékről a bűnösség megállapításával hozzá felterjesztett minden harmadik-negyedik, a Pestvidéki Törvényszék vonatkozásában pedig minden harmadik fajgyalázási per felmentéssel végződött.⁹⁶ Azokban az esetekben, amikor az Ítéletábra mégis megerősítette a zsidó vádlott bűnösségét, jellemzően a büntetési tételek enyhítésére került sor. A Büntetőtörvényszék fentebb részletezett eljárásához képest az Ítéletábra az elítélések mindössze 9%-ában rótt ki legalább 1 éves börtönbüntetést, és a büntetési tétel az esetek 64%-ában nem érte el a félévet sem.⁹⁷ (A Pestvidéki

95 Vö. *Przyrembel* i. m. 178–179., 256–261., 273–276. p. *Szobar* i. m. 139–140. p.

96 Szám szerint: a Büntetőtörvényszékről 151 ismert esetből 46, a Pestvidéki Törvényszékről 9 esetből 3. Ha az előbbi fórum esetében kivesszük azokat az ügyeket, amikor az Ítéletábra nem döntött a bűnösség kérdésében (pl. új tárgyalást rendelt el, vagy megszüntette az eljárást), akkor a fővárosi esetszám 128-ra csökken, s a felmentések aránya itt is egyharmadra, pontosabban 36%-ra ugrik! Megjegyzendő még, hogy az elsőfokú felmentő ítélet másodfokú megváltoztatására, azaz az Ítéletábra elé kerülő vádlott bűnössé nyilvánításra mindössze 1 esetben került sor (a Pestvidéki Törvényszék ítéleteit tekintve pedig egyszer sem).

97 A Büntetőtörvényszék vonatkozásában szám szerint: 82 másodfokon megerősített marasztaló ítélet közül, a büntetési tételt a fentiek szerint kategorizálva, „súlyosnak” minősíthető 7, „enyhének” 53.

Törvényszékről fellebbezett, az Ítéletábla által megerősített, összesen 6 bűnössé nyilvánítás közül a büntetési tétel 3 esetben változatlan maradt, 3 esetben pedig szintén enyhítésre került sor.)

Ugyanakkor nem arról van szó, hogy a különbözőképpen ítélkező elsőfokú bíróságok gyakorlatát az ítéletáblák országosan egyöntetűvé tették volna, hiszen az egyes ítéletáblák praxisa között is jelentős különbségek lehettek. A fővárosi felsőbbbíróságával összehasonlítva a Szegedi Ítéletábla gyakorlata — már amennyire az azon keresztül a Kúriáig jutó, mindössze 11 fajgyalázási perből megállapítható — rigorózusabbnak minősíthető: nem csak valamennyi színe elé került vádlottat bűnösnek mondott ki (holott egyiküket első fokon felmentették), de három esetben még súlyosbított is a kiszabott büntetésen (enyhítésre egyetlen példát sem találtunk).⁹⁸

További, mélyebbre ásó, a bíróságon belüli konfliktusokat reprezentáló írásos különvélemények és az egyes referensek által megszövegezett ítéletek tartalmi-stilári vizsgálatát megvalósító, azokat egymással is összevető jogi antropológiai vizsgálatok deríthetnek fényt az egyéni bírói viselkedésre. Az egyazon bírói tanácsban belül megütköző különböző álláspontokra már láthattunk példát a Budapesti Ítéletáblán, Ottrubay Dezső és Lengyel Ernő esetében. E mozzanatokból ítélve, Ottrubay 1945 utáni igazoló nyilatkozatában méltán emelhetette ki a faji törvények következményeinek enyhítését célzó szándékát.⁹⁹ Hasonló konfliktusok — az ország fajgyalázási perek tekintetében legnagyobb forgalmú bíróságán — a Budapesti Büntetőtörvényszéken is adódhattak, ahol a Kristóf Sándor vezette bírói tanács kirívó szigorral ítélkezett. Ebből a szempontból sokatmondó a tanácsba alkalmilag szintén beosztott Szilasy Pál bíró finom elhatárolódása kollégáitól, aki 1945 után az igazságügyi igazolóbizottsághoz bejelentette azon ügyszámokat, amelyekben annak idején különvéleményt tett le.¹⁰⁰

98 MNL OL K 583. 1942 – 69. tétel (3083, 3370, 3476, 3874, 5693/1942.), MNL OL K 583. 1943 – 69. tétel (831, 2097, 4662, /1943.), MNL OL K 583. 1944 – 69. tétel (556, 902, 1865/1944.) A fent nem említett bíróságok ítélkezési gyakorlatának közelebbi vizsgálatához további kutatások szükségesek, mivel a Budapesti Kir. Ítéletáblához és a Kúriához felterjesztett fajgyalázási perek száma mintámban csak a Pestvidéki Kir. Törvényszék esetében érte el, illetve haladta meg a tucatnyit. Kirívó példaként megemlíthető még a Miskolci Kir. Törvényszék gyakorlata, amely egy 1944-es ügyben mellékbüntetésként az ítélet miskolci napilapban való közzétételét is alkalmazta. Vö. MNL OL K 583. 1944 – 69. tétel (924/1944.)

99 BFL XVII. 1505. Budapesti 128/b., 548. sz. Igazolóbizottság (Igazságügyi Minisztérium, budapesti igazságügyi alkalmazottak) iratai XIX. U. 214.

100 Erre Szilasy nyilatkozatában hivatkozik (a konkrét ügyszámok aktájában sajnos nem maradtak fenn): BFL XVII. 1505. XIX. U. 1037. Egy konkrét ügy kapcsán a Kristóf-féle tanács eljárásá-

A fajgyalázási perekben tartott tárgyalások jegyzőkönyveinek, és a meghozott ítéletek szövegének alaposabb stiláris elemzése bizonyára pontosítaná azon benyomásunkat is, miszerint a jogi-technicista nyelvezetet csak időnként törte meg a faji és szociális előítélet durvább kifejeződése. A Budapesti Büntetőtörvényszéken megszüvegezett ítéletekbe — példának okáért — tapasztalatunk szerint gyakrabban, a Budapesti Ítéletábláiába ritkábban került kimondottan durva antiszemita megnyilvánulás.¹⁰¹ Ennek megerősítése vagy cáfolata mindenesetre rendkívül fontos lenne, hiszen a bíróságok nem egyszerűen konkrét ügyeket döntöttek el, hanem azokon keresztül — a kifejezés tágabb értelmében — „igazságot” szolgáltatottak, azaz kultúrateremtő, illetve -formáló társadalmi funkciót gyakoroltak.

Végezetül ismételten hangsúlyozni kell, hogy a fajvédő törvény hatásainak, illetve az állam büntető hatalma működtetésének vizsgálatánál nem zárkozhatunk be csupán a tárgyalótermekbe, és nem ragadhatunk le a fajgyalázási perek bírósági-felsőbírósági adminisztrálásának vizsgálatánál, hanem emellett ugyancsak fel kellene mérni azokat a társadalmi hatásokat, amely eközben előálltak.¹⁰² A harmadik zsidótörvény hatása Budapesten már annak megszületése idején megragadható: a fővárosban 1941 július-októberté között közel annyi izraelita-keresztény vegyes házasságot kötöttek, mint a megelőző évben összesen; ezek között kiemelkedő volt az izraelita férfiak és keresztény nők között létesült frigyek aránya.¹⁰³ Emellett ugyanekkor több száz keresztény nő tért át izraelita felekezetre (1941-ben 224, és 1942-ben pedig annak ellenére 255, hogy az 1942. július 19-én

ra: *Lugosi* i. m. 561–562. p.

101 Az ítéletáblai bírák közül Lengyel Ernő említhető ilyenként, aki egy ízben „vértisztaságról” és a „zsidó vérbeütésről” értekezett: BFL VII. 5. c. 12725/1941. Ugyanezen előadó bíró hasonló állásfoglalása: BFL VII. 1. d. 4701/1942. Hozzáteendő ugyanakkor, hogy Lengyel a későbbiekben már nem élt efféle megfogalmazásokkal.

102 Erre tesz kísérletet, a magyar „közvélemény” reakcióit vizsgálva: *Pelle* i. m. 183–197. p.

103 Budapesten 1940-ben összesen 694 izraelita-keresztény vegyes házassághoz kötést történt, ami 1941-ben 1198-ra ugrott, noha októbertől már csak kevés ilyen esküvőt tarthattak; csak az 1941 július-októberté közötti négy hónapban 668 kötés történt (vagyis az éves szám 56%-a). 1940-ben 458 vegyes házasságnál a vőlegény volt zsidó vallású (az éves szám 66%-a), 1941-ben viszont 888 (74%). 1941 július-októberté között a zsidó vőlegények száma 528-ra ugrott (arányuk az azonos időszakban kötött vegyes házasságok között 79%-ra nőtt). *Karády Viktor*: A vegyes házasságok Budapesten 1950 előtt. Néhány kutatási eredményről. *Múlt és Jövő* 1993/2. 84. p. A szerző a nemi különbségeket — a fajvédő törvény 15. §-ának fenyegetését figyelmen kívül hagyva — azzal magyarázza, hogy a keresztény nőket kevésbé érintette meg a „fasizálódás” szelleme, illetve, hogy a zsidó férfiak közvetlenebbül élték meg a veszélyeztetettséget, s ezért menekültek gyakrabban vegyes házasságba.

hatályba lépő, az izraelita felekezet recepcióját megszüntető 1942: VIII. tc. 5. §-a következtében már nem lehetett zsidó vallásra áttérni).¹⁰⁴ Ezen nők többsége kétségtelenül a törvényhozó által támasztott házassági akadályt kívánta kikerülni, illetőleg kifejezetten az 1941: XV. tc. 15. §-nak a zsidó férfakkal való nemi érintkezés büntetésére vonatkozó rendelkezését szerette volna kijátszani.

Jóllehet számszerűen lehetetlen megragadni, a „faji” disszimiláció Budapesten térbeli elkülönülés formájában is jelentkezett. Az együttélő zsidó-keresztény párok gyakran — erre számos fajgyalázási perben kitértek vagy utaltak — külön költöztek, egyikük külön lakást bérelt, vagy fekhelyét egyszerűen elkülönítette (a pincébe, a műhelybe, az üzletbe, a konyhába, esetleg csak a szoba másik sarkába költözött). De a fajvédő törvény nem csak az élettársi kapcsolatban álló feleket vethette külön, hanem részben azokat az egy háztartásban élő zsidó és keresztény feleket (albérlőket, ágyrajárókat) is, akikre rávetődhetett volna a büntetendő nemi viszony gyanújának árnyéka.¹⁰⁵ A zsidó férfiak keresztény nőkkel való együtt lakása, a szomszédság szeme láttára, akkor is kockázatos lehetett, ha nem álltak egymással intim kapcsolatban. A Budapesti Ügyészség aktáiban található, a bűnüldöző szervekhez százszámra befutó feljelentések szerzői, a törvény által megerősítve, immár magától értetődőnek vélték zsidó polgártársaik „érinthesetlenségét”.¹⁰⁶

A társadalmi következmények felvillantása is elegendő talán annak érzékeltetésére, hogy a törvényhozó szándékát, amely végső soron a zsidóság, pontosab-

104 *Karády* i. m. 85–86. p. A szerző a jelenséget történelmileg egyedülállónak minősíti, ami eszerint más városokban (konkrétan Szegedet említi) is megfigyelhető volt. Ugyanő a korabeli statisztikusokra hivatkozva megjegyzi, hogy a betérő nőknek csak mintegy 20%-a volt az izraelita vallásra visszatérő (tehát nem „öskeresztény”).

105 A fővárosi zsidó-keresztény vegyes háztartások relatíve magas arányára a Klauzál téren: *Szívós, Erika*: Bonds Tried by Hard Times: Jews and Christians on Klauzál tér, Budapest, 1938–1945. *Hungarian Historical Review* 2012/1–2. 174–180. p. Magyarul: *Szívós Erika*: Bajban ismerzik meg... Keresztény-zsidó együttélés a budapesti Klauzál téren 1938 és 1945 között. In: *Az öröklött város. Városi tér, kultúra és emlékezet a 19–21. században. Történeti tanulmányok*. Budapest, 2014. 139–145. p. (A szerző egy fajgyalázási eljárást is említ.) Az egyazon lakáson belüli zsidó-keresztény együttélés oldódásának mértékét, későbbi „keresztmetszet” híján, nem lehet megadni. A fővárosi perekben az Ítéletábra a szűkös lakásviszonyokra hivatkozó védekezést esetenként méltányolta: BFL VII. 1. d. 10125/1942., 11383/1942.

106 Vö. BFL VII. 18. d. 1942–1944-es évfolyamok, IV–24-es irattári osztály. Mi több, a gyanú árnyéka mindenkire rávetődhetett: a szóban forgó feljelentések alapján a rendőrség számos esetben vélt alakok, ismeretlen tettesek után nyomozott; a kiszálló hatósági közegek előtt (legálisan együttélő) vegyes házások, sőt keresztények kényszerültek félreismert státusuk tisztázására.

ban a „zsidónak” minősített állampolgárok társadalmi elszigetelését célozta, már önmagában a büntető szándék, a büntetés pusztá veszélye megvalósította (vagy legalábbis előrelelendítette a korábban megindított folyamatot). Ezen a körülményen az sem változtatható, hogy a fajgyalázzal gyanúsított férfiak többsége nem került bíróság elé, illetve, hogy a vádlottak jelentős részét a bíróságok végül felmentették. A bírói praxis kétségtelenül korlátozhatta az elítélések számát, tom-píthatta a büntetések súlyát, s ezáltal visszafoghatta, szűkebb keretek közé terel-hette a büntető igazságszolgáltatás működését, ugyanakkor a büntető eljárások már önmagukban „normalizáló” szerepet töltöttek be. Az eljárás alá vont férfiakat és a velük kapcsolatban állt nőket a hónapokig húzódó procedúra alatt meghur-colták: a szexuális viszonyok, a nemzőképesség, az egészségi állapot, az erkölcsi magaviselet rendőrségi kihallgatásokon, s főként nyilvános tárgyalásokon való taglalása, a sajtóban megjelenő bírósági tudósítások nyilvánvalóan megbélyegez-ték az érintetteket. Mindez óhatatlanul faji dimenzióban nyert értelmet, akkor is, ha az ügyészség vagy a bíróság adott esetben diszkréten igyekezett eljárni, hiszen a vádlottak zsidók voltak (illetőleg „zsidókként” kezelték őket), szexualitásuk „zsidó szexualitásként” tárult a szűkebb vagy tágabb nyilvánosság elé, ami „ta-paszlatalként” erősítette meg a régóta élő faji előítéleteket.¹⁰⁷

FÜGGELÉK

A tanulmányban ismertetett, s többször hivatkozott 70651/1941. I. M. rendelet teljes terjedelemben történő közlését a jogszabály feledésbe merülése indokolja: annak idején sem a Rendeletek Tárában, sem az Igazságügyi Közlönyben nem jelent meg, több mint fél évszázadon keresztül — tudomásunk szerint — egyetlen történész sem idézte. Magunk a királyi ügyészségek történetét kutató Nánási László hivatkozása alapján találtunk egy stencilezett gépirásos példányt a Buda-pesti Kir. Főügyészség rendeletgyűjteményében.¹⁰⁸

A szöveg közreadásánál csak a következő változtatásokat tettük: a gépiratban hiányzó hosszú ékezeteket (í, ú) pótoltuk, az esetenként helytelenül, röviden gé-pelt hosszú magánhangzókat javítottuk, a sorszámok, paragrafus-szimbólumok

107 Erre mutat rá: *Szegedi* i. m. 315–316. p.

108 BFL VII. 17. b. Rendeletgyűjtemény, 1941. november 7. Vö. *Nánási László*: A magyar királyi ügyészség története 1871–1945. PhD értekezés. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtu-dományi Kar. Szeged, 2010. 410. p. (A szerző még a VII. 17. a. állagra hivatkozik lelőhelyként, azóta azonban a dokumentum levéltári rendezés folytán a b. állagba került.)

után hiányzó pontokat kitettük. Az ugyancsak korigált véletlen elütéseket lábjegyzetben tüntetjük fel. A névelő értelemzavaró hiányát adott esetben szögletes zárójelben ([a]) jelezzük, a nyelvtani hibákra pedig a szokásos módon ([sic!]) hívjuk fel a figyelmet.

A m. kir. Igazságügyminisztertől

70651/1941. I. M. IV. szám. Hivatalos másolat

Tárgy: A házassági jogról szóló 1894: XXXI. t. c. kiegészítéséről és módosításáról, valamint [az] ezzel kapcsolatban szükséges fajvédelmi rendelkezésekről szóló 1941: XV. t. c. 9. és 14–16 §§-nak hatálybalépése.

I. A törvényhozás avégből, hogy a magyar nép faji tisztasága megóvassék a tőle erősen eltérő zsidó fajjal való vérkeveredéstől, az 1941: XV. t. c. 9. §-ával megtiltja a nemzsidóknak és zsidóknak egymással való házasságkötését, 14. §-ával büntette nyilvánítja [a] tilalom megszegését, 15. §-ával pedig továbbmenően vétéség, illetőleg minősített esetekben büntett miatt bünteti azt a zsidó férfit, aki a nemzsidó nővel házasságon kívül nemileg közösül, vagy evégből nemzsidó nőt a maga, vagy más zsidó számára megszerez, vagy megszerezni törekszik.

II. A Htn.¹⁰⁹ 14. §-a büntett miatt öt évig terjedhető börtönnel, hivatalvesztéssel és politikai jogai gyakorlásának felfüggesztésével bünteti azt a magyar honos nemzsidót, illetőleg azt a zsidót, akik egymással, valamint azt a magyar honos zsidó férfit, aki külföldi honos nemzsidó nővel a törvény 9. §-ában foglalt tilalom megszegésével házasságot köt.

Nem esik tehát büntetés alá

az a külföldi honos nemzsidó nő, aki magyar honos zsidó férfival köt házasságot,

továbbá külföldi állampolgárságú nemzsidó férfi és bármely állampolgárságú zsidó nő között,

valamint külföldi állampolgárságú nemzsidó és külföldi állampolgárságú zsidó között kötött házasság.

Természetesen nem lehet a Htn. 9. §. szerinti tilalom megszegéséről és így a büntett elkövetéséről szó akkor, ha a tiltó akadály alól a Htn. 9. §-ának utolsó bekezdése alapján felmentést adtam.

Bár a Htn. 9. §. harmadik bekezdésének utolsó mondata tiltja azt is, hogy a zsidókkal egy tekintet alá nem eső egyén, akinek csak két nagyszülője született az izraelita hitfelekezet tagjaként, ő maga azonban keresztény hitfelekezet tagjaként született, és az is maradt és emellett mindkét szülője házasságkötésük idejében keresztény hitfelekezet tagja volt, — olyan nemzsidóval köthessen házasságot,

109 A rövidítés feloldása minden esetben: a házassági törvény novellája (vagyis az 1941: XV. tc).

akinek egy, vagy két nagyszülője az izraelita hitfelekezet tagjaként született, — az ily házasságot kötő felek nem esnek a Htn. 14. §-ában foglalt büntető rendelkezés alá, mert hiszen mindkét fél nemzsidónak tekintendő. Velük szemben azonban a Btk. 400. §-ába ütköző közokirathamisítás vétsége címén el lehet járni, mert hiszen házasságkötésük csakis úgy történhetett, hogy az egyikük részéről fennforgó kizáró okot tudatosan elhallgatták és így szándékosan közreműködtek, hogy az illető jogviszonyai lényegére vonatkozó valótlan tények vezettek a házasság kihirdetésének elrendelése tárgyában készített jegyzőkönyvbe.

Természetesen a Htn. 14. §-ába ütköző büntetett elkövető házасulókkal szemben is — ezzel a büntetett anyagi halmazatban — ugyancsak vádat kell emelni a Btk. 400. §-ba ütköző vétség címén. Az anyagi halmazat itt éppen úgy megáll, mint ahogy a kir. Curia 33. számú jogegységi döntvényében a büntetést más helyett kitöltő egyénnel szemben a Btk. 374. §-a szerinti bűnpártolás és a Btk. 400. §-a szerinti közokirathamisítás anyagi halmazatát megállapította.

Abból, hogy a törvény tényálladáki elemként felveszi azt, hogy az követi el a büntetett, aki „a 9. §-ban foglalt tilalmat megszegve” köt házasságot, következik, hogy e bűncselekmény miatt a házasságra lépő fél csak akkor vonható büntetőjogi felelősségre, ha tudomása volt akár a saját, akár a másik házасuló fél személyi állapotában fennforgó tiltó akadályról. Az különben már a Btk. 82. §-ából következik, amely szerint nem számítható be a bűncselekmény tényálladákhöz tartozó ténykörülmeny, ha az elkövető a cselekmény elkövetésekor arról nem bírt tudomással.

III. Ami a Htn. 9. §-a szerint tiltott házasság megkötésénél közreműködő polgári tisztviselőt illeti, ennek büntetőjogi felelőssége a Htn. 14. §-ának 2. mondata szerint úgy a tudatos, mint a gondatlan közreműködés esetén megvalósul. Ez teljesen analóg rendelkezést foglal magában a Btk. 252 és 253, illetve a Btk. 256 és 257. §-aiban foglalt büntető rendelkezésekkel.¹¹⁰

A gondatlanság a polgári tisztviselő részéről akkor forog fenn, ha a nemzsidó és zsidó házasságkötések tilalmára vonatkozó rendelkezések végrehajtása tárgyában 70.000/1941. I. M. szám alatt kibocsátott rendelet¹¹² 6–8. §§-aiban a szár-

110 A rövidítés feloldása minden esetben: büntetőtörvénykönyv (vagyis az 1878: V. tc., illetve későbbi módosításai és kiegészítései).

111 A büntetőtörvénykönyv 252 és 253. §§. a kettős házasság megkötésénél, a 256 és 257. §§. pedig a bontó vagy semmisségi akadályok ellenére kötött házasságnál közreműködő lelkész büntetőjogi felelősségét érintették. Vö. Magyar Törvénytar. 1877–1878. évi törvénycikkek. 140–141. p.

112 1941. évi 70.000. I. M. rendelet (1941. október 3.) a házасulók állampolgárságának megállapításáról. Magyarországi Rendeletek Tára. 1941. Budapest, 1941. 3486–3494. p.

mazás igazolására vonatkozóan előírt szabályok betartása, vagy betartásuknak ellenőrzése nélkül oly személyek házasságkötésénél működik közre, akikre vonatkozólag a Htn. 9. §-ában foglalt házassági akadály áll fenn.

Minthogy a polgári tisztviselőnek a házasság megkötésénél általában „a törvény 9. §-ában foglalt házassági akadály” fennállása dacára való tudatos, vagy gondatlan közreműködése képezi a bűnösség alapját,

minthogy a Htn. 9. §-ának 3. bek. harmadik mondata szerint a zsidókkal egy tekintet alá nem eső személynek olyan nemzsidóval is tilos házasságot kötnie, akinek egy, vagy két nagyszülője született az izraelita hitfelekezet tagjaként,

ennélfogva a polgári tisztviselőnek ily házasság megkötésénél való tudatos, vagy gondatlan közreműködése is büntetés alá esik, dacára annak, hogy maguknak a házasulóknak cselekménye [a] fent elmondottak szerint nem vonható a Htn. 14. §-a alá.

A magyar honosság fennforgását csak abban az esetben kell vizsgálat tárgyává tenni, ha ezirányban kétség merül fel. Ez esetben a 400/1933. I. M. számú rendelet (Igazságügyi Közlöny 1933. évf. 1. old.)¹¹³ rendelkezéseinek figyelembe vételével kell eljárni. Természetesen figyelemmel kell lenni a visszacsatolási törvényeknek az állampolgárságra vonatkozó rendelkezéseire is.

Annak meghatározására, hogy ki a nemzsidó és ki a zsidó, a törvény 9. §-a, illetve a végrehajtása tárgyában kibocsátott 70000/1941. I. M. számú rendelet 2–5. §§-ai alapján történik. Kétség esetén a vonatkozó születési és házassági anyakönyvi kivonatokat kell beszerezni.

A Htn. 14. §. 2. bekezdésének az a rendelkezése, hogy az előbbi bekezdésben meghatározott bűncselekményekre a Btk. 7. §-ának rendelkezéseit alkalmazni kell, azt jelenti, hogyha a Htn. 9. §-ába[n] foglalt tilalom dacára egybekelők külföldre is távoznak és ott kötnek házasságot, azért a Htn. 14. §-a szerint büntetendők.

IV. A Htn. 15. §-ában meghatározott vétségnek tettese csak zsidó személy lehet, éspedig nő is, ez utóbbi abban az esetben, ha magyar honos, tisztességes nemzsidó nőt más zsidó részére megszerez, vagy megszerezni törekszik.

Az nincs kizárva, hogy a bűncselekmény elkövetésében mint bűnrészes (felbujtó, bűnsegéd) nemzsidó is részt vegyen. Így pl. bűnsegédi bűnrészesség állapítható meg annak terhére, aki a nemi közösülés véghezvitelét alkalomnyújtással,

113 Vö. 1933. évi 400. I. M. rendelet (1933. január 4.) a nemzsidó és zsidó házasságkötések tilalmára vonatkozó rendelkezések végrehajtásáról. Magyarországi Rendeletk. Tára. 1933. Budapest, 1933.1099–1102. p.

üzenetközvetítéssel stb., a megszerzést rábeszéléssel, vagy akárcsak a felek összehozásával előmozdítja, megkönnyíti,¹¹⁴ maga a nemzsidó nő, akin keresztül a törvény a faj tisztaságát védi, a bűncselekmény sértettjeként tekintendő és így pótmagánvádlói jogosultsága van. Épp ezért a bűnrészesség körében [sic!] nem vonható még akkor sem, ha pl. a nemi közösülés gondolata tőle indul ki, erre kínálkozik, vagy annak véghezvitelét alkalomnyújtással stb. megkönnyíti. Ez fogalmilag épp úgy kizárt, mint ahogy a Btk. 236. §-a szerinti megfertőztetésnél és a Bn.¹¹⁵ 43. §-a szerinti kerítésnél kizárt a sértettnek bűnrészessé váló közreműködése.

A cselekmény sértettjétől megkívánt személyi tulajdonságok, hogy a.) magyar honos, b.) tisztességes, c.) nemzsidó nő legyen.

A magyar honosságnak és a nő nemzsidó minőségének kérdésével már fentebb [a] Htn. 14. §-ánál foglalkoztam.

A tisztességes nő fogalmának értelmezését illetően a m. kir. Kúria gyakorlata a Btk. 236. §-val, valamint a Bn. 43. §-ával kapcsolatban következetesen arra az álláspontra helyezkedik, hogy a nő tisztességes voltát nem zárja még ki egy férfivel folytatott nemi viszony, valamint a férjes nő házasságon kívüli nemi élete sem. A tisztességes nő védelmét általában csak annak nem adja meg, akit ellenszolgáltatásért akárki megszerezhet, vagy aki köztudomás szerint erkölcstelen keresetforrásból él, vagyis feslett életmódot folytat, így a kéjnéő vagy a bordélyházban és hasonló üzletben alkalmazott nő.

Az elkövetési cselekedet két irányú:

- a.) a házasságon kívüli nemi közösülés,
- b.) jerre a célra a nőnek a maga, vagy más részére való megszerzése, vagy a megszerzésére törekvés.

A két elkövetési mód között nem minőségi, hanem fokozatbeli különbség van.

A nemi közösülés a coitus befejezésére utal, míg a megszerzés tényálladéknak megvalósulásához nem okvetlenül szükséges a nemi közösülés végrehajtása. Ez a tényálladék megvalósul már akkor, ha a tettes a közösülésre a nő beleegyezését megnyeri, de azután a coitus bármily okból nem történik meg. Sőt a törvény már a megszerzésre irányuló törekvést, mégha a nő részéről a beleegyezés nem következett be, a megszerzés nem is vezetett eredményre, a befejezett coitusszal

114 A szövegben itt nincs pontosvessző, de annak értelméből kikövetkeztethető az elmaradt központosítás!

115 A rövidítés feloldása minden esetben: büntető novella (vagyis az 1908: XXXVI. tc.).

egyformán rendeli büntetni. A megszerzés fogalmát nem zárja ki az, hogy a közösülés gondolata a nőtől indult ki, sőt arra ő maga ajánlkozik.

A megszerzés és a megszerezni törekvés akkor is büntetendő, ha az: más zsidó részére történik. Ilyenkor úgy a megszerző, mint az, aki részére a megszerzés történik, a bűncselekmény önálló tettes[e]ként jelentkezik.

A 15. §. 1. bekezdésének első fordulata szerinti elkövetési mód (nemi közösülés) kísérlete erre vonatkozó törvényi rendelkezés hiányában nem büntetendő. Ha azonban a cselekmény a második bekezdés szerinti büntetetté minősül, úgy természetesen ennek kísérlete is megállapítható.

A bizonyításnak itt is ugyanazok a nehézségei forognak fenn, mint a szemérem elleni bűncselekménynél általában. Sőt annyiban a nehézségek még nagyobbak lesznek, hogy az esetek igen nagy százalékában a sértett nő nemcsak a szégyenérzet, hanem a vagyoni, sokszor existenciális érdekek is arra fogják késztetni [sic!], hogy a zsidó férfival folytatott nemi életet elpalástolja, eltitkolja, sőt letagadja. Azokban az esetekben, ahol a zsidó férfi a nemzsidó nővel együtt él, — igen gyakori lesz az a védekezés, hogy a zsidó férfinak házvezetője a nemzsidó nő, avagy a nemzsidó nőnek kosztosa, vagy albérlője a zsidó férfi és több eféle. Ilyenkor a nyomozó hatóságok és közegek feladata lesz új adatokat szerezni, (a házban lakók, a háztartási alkalmazottak tapasztalatai, a lakás beosztása, a felek életmódja stb.) amelyekből mint concludens tényekből biztos következtetés vonható a nemi viszonyra.

De ilyen adatok nélkül is, ha akár házasságonkívüli együttélésről van szó, akár arról, hogy a nemzsidó nő kitarthatja a zsidó férfinak, — tekintet nélkül arra, hogy ez a viszony a Htn. életbelépése előtt, vagy után keletkezett-e és tekintet nélkül a felek védekezésére, a vádhatóságnak arra az álláspontra kell helyezkedni, hogy a felek nemi viszonyt folytatnak. Emellett azt az álláspontot is kell képviselniök, hogy együttélés esetén a megszerzés ténye állandóan és újból megvalósul.

A Htn. 15. §. 2. bekezdésében felsorolt négy súlyosabb esetben a cselekmény büntetetté minősül és öt évig terjedhető börtönnel, hivatalvesztéssel és a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztésével büntetendő.

Ezek az esetek, ha a tettes 1.) a cselekményt csalárdsággal, erőszakkal, vagy fenyegetőzéssel követte el,

2.) a cselekményt hozzátartozója ellen, vagy nevelés, tanítás, vagy felügyelet végett, vagy neki alárendelt személy ellen követte el,

3.) a cselekményt akkor követte el, midőn a nő életének 21. évét még nem töltötte be,

4.) a cselekményt annak ellenére követte el, hogy ilyen vétség miatt megbüntették és büntetésének kiállása óta 10 év még nem telt el.

Az 1.) pont szerinti elkövetési módnál az erőszak és fenyegetés alkalmazása esetén a cselekmény határos a Btk. 232. §. 1. pontjába ütköző erőszakos nemi közösülés büntetével.

Ha a fenyegetés a Btk. 234. §-a szerinti mértéket kitölti és úgy ezt, mint az ellenállást teljesen lenyűgöző erőszak közvetlenül a nemi közösülés véghezvitelére irányul, úgy a súlyosabb büntetési tétel alá eső erőszakos nemi közösülés lesz megállapítandó, amelybe a jelen bűncselekmény tényálladéka beleolvad. Ilyenkor a büntetés kiszabásánál, mint súlyosbító körülmény értékelendő, hogy a cselekményt zsidó férfi nemzsidó nővel követte el. Ha azonban úgy a fenyegetés, mint az erőszak kisebb mérvű, vagy [...],¹¹⁶ inkább a megszerzésre irányul, úgy a Htn. 15. §-a szerinti tényálladék valósul meg.

Csalárdság akkor forog fenn, ha a sértett nem tudta, hogy az elhatározás, vagy cselekvés, melyre a tettes őt reábirta, arra fog vezetni, hogy vele nemi közösülést hajtson végre.

A 2. pont alatti minősítő körülményre megjegyzendő, hogy nincs kizárva, miszerint a fel- és lemenő ágbeli rokonok közül az atya zsidó, ellenben a leánygyermek már nem tekintendő zsidónak. Ez esetben az általuk véghezvitt nemi közösülés természetesen a súlyosabb büntetési tétel alá eső, a Btk. 243. §-a szerinti vérfertőzés büntetetté állapítja meg.

A 3. és 4. pont alatti minősítő körülmény bővebb magyarázatra nem szorul.

A Btk. 7. §-ának rendelkezéseinek¹¹⁷ [sic!] alkalmazása folytán a 15. §-ában [sic!] írt bűncselekmény akkor is büntetendő, ha azt a tettes külföldön követi el.

VI. [sic!] Felkérem Méltóságodat, szíveskedjék mind ezekre a kir. ügyészségek figyelmét felhívni és őket utasítani, hogy a Htn. 14 és 15 §§-ai címén folyamatba tett bűnügyekben a legnagyobb körültekintéssel, fokozott figyelemmel és eréllyel járjanak el.

Hívják fel a nyomozóhatóságokat, hogy minden nyomozás tárgyává tett esetben tegyenek a kir. ügyészséghez jelentést. E jelentések alapján azután a kir. ügyészségek lássák el a nyomozóhatóságokat a szükségesnek mutatkozó irányítással, útbaigazítással, utasítással. Ezekben az ügyekben szerzett tapasztalataikról, az esetleg felmerült nehézségekről, azok mikénti kiküszöböléséről évenként az ügyforgalmi és tevékenységi kimutatást kísérő jelentésükben számoljanak be.

116 Olvashatatlan szó.

117 A 7. §. A büntetőtörvénykönyv személyi hatályát érintette. Vö. Magyar Törvénytár. 1877–1878. évi törvénycikkek. 103. p.

Méltóságod is szíveskedjék ezen bűncselekmények miatt folyamatba tett bűnvádi eljárások tárgyában a vádhatóságok működését éber figyelemmel kísérni és a szerzett tapasztalatokról esetleges megjegyzései, illetve javaslatai kíséretében ugyancsak az évi jelentésében kiterjeszkedni.

Budapest, 1941. évi november hó 7. napján.

A miniszter helyett:
Antal István sk.
államtitkár.